T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

3 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	52	*1. — Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri.*	*52:74*
2. — İSTİZAH	52		

Cilt : 2

26 ncı in'ikat - 2 nci ve 3 ncü celseler

YİRMİ ALTINCI İN'İKAT

3 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.10 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Rasim B. (Sıvas)

REİS — Hafi celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yirmibirinci İn'ikat
29 Mayıs 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Riyasetlerinde, saat 2.50'de inikat ederek; vaziyeti siyasiye askeriye ve dahiliye hakkında Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin izahatı istima olundu ve teneffüs için celseye ara verildi.

Reis — *Mustafa Kemal*
Kâtip — Kütahya *Haydar*
Kâtip

Üçüncü Celse

Abdülhalim Çelebi Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinikat vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye üzerinde müzakerata devam olunarak Fevzi ve Mustafa Kemal Paşa Hazeratı tarafından mütemmim izahatta bulunuldu ve teneffüs için celseye ara verildi.

Dördüncü Celse

Abdülhalim Çelebi Efendinin riyasetlerinde içtima ederek vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye üzerinde müzakereye devam olundu ve müzakerat kâfi görülerek celsei hafiyeye son verildi.

Reis — *Abdülhalim Çelebi*
Kâtip — Kütahya *Haydar*
Kâtip

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri.

REİS — Mevzu üzerinde söz Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin. Buyurun efendim.

İSMET B. (Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili) (Edirne) — Efendiler; Yunanlılar, 22 hazirandan beri İzmir harekâtına başlamışlardır. Bu harekâtı taarruziye devam ediyor. Tahşit edilen kuvvetlerle arazimizden bir çoğunu daha işgal ettiler. Gerek ahalimize ve gerek ellerine geçirdikleri (insanlara) ne kadar feci muamele ettiklerini tebliği resmilerimizde yazıyoruz. Zaten bir senedenberi tecrübe ve tahkik ettiğimiz için yüreğimiz yanarak fakat kolaylıkla sorabiliyoruz. Büyük İngiliz kıtaatı veyahut itilâf kıtaatı memleketimizde tahşit olunmadı. Harekâtı bahriye; Yunan harekâtiyle tevhidi harekât mahiyetindedir. Yunan harekâtı biraz ilerledikten sonra İngilizler Bandırma ve Erdeği açıktan açığa işgal ettiler.

Kıtaatımız mevcutlarını bu gün şimalen Susığırlık, şarkan Alaşehir şarkına ve cenuben Nazilli garbinde, - Nazilli elimizde olmak üzere - çekmiş bulunuyoruz.

Bu harekât içinde bulunan kıtaatımız, hepimizin bildiği veçhile, teşkilâtı husûsiye ile takviye edilmiş olan üç fırkadır. Taarruz eden düşman kuvvetleri her halde üç misli fazla idi. Binaenaleyh muharebe içinde bulunan kıtaatımızın ne kadar müşkülat içinde bulundukları kolayca tasavvur olunabilir. Bu böyle olduğu gibi sırf askerî noktai nazardan düşünecek

olursak, eğer vesaitimiz ve kuvvetlerimizde az çok muvazene mevcut olsaydı kuvvetimizi gösterecek bir delil addolunabilirdi. Yalnız takrirlerde mevzubahs olan ... mademki evet o halde ne için bu kadar tefevvukla harekât icra eden Yunanlılara karşı hazırlıksız bulunmuşuzdur. Filhakika Yunan taarruzunu istidlâl ediyoruz; filhakika Meclisi Âlînizden bir çok ihtarat geçmiştir. Hepimiz vazihan bilmeliyiz ki Yunanlılara karşı vesaitimiz mevcut olduğu halde bunu kullanmaktan meneden dahilî harekâtımızdır.

Yine böyle celsei hafiyede maruzatta bulunduğum zaman düşmanların bütün donanmalarını, paralarını ve her şeyini saydıktan sonra en kuvvetli silâhın nifakı dahilî olduğunu sureti mahsusada arzetmiştim. Rakam ile de ispat edeceğim ki, Yunan harekâtında İngiliz donanması, bir çok hazırlıkları ve bir çok vesaitiyle âmil olmakla beraber, Yunanlılara en kuvvetli yarı münafık dahildekiler olmuştur. *(Kahrolsunlar sesleri)* Anzavur harekâtı ifsadiyesi bizim bir buçuk fırkadan ibaret kuvvetlerimizi muhtacı tensik bir hale getirdi. Düzce ve Bolu harekâtı yüzünden iki fırkaya yakın kuvvetlerimiz; Yunan taarruzundan uzak mahallere, bir muhite sevkedildi. Yeninan ve Yozgat isyanları hasebiyle iki fırkaya yakın, - nizamî ve millî - kuvvetlerimiz başka muhitlerde istihdam olundu. Beş, beş buçuk, nihayet altı fırkamız Yunan taarruzu olduğu zaman büsbütün başka bir yerde bulunuyordu. Düşmanı din ve vatan karşısındaki kuvvetler arasında emin bir muvazene şöyle dursun belki; düşmanlarımızın zaten endişe ettikleri bizim harekâtı taarruziyemiz mevzubahs edilebilecekti.

29 mayıs 1336'da; arzettiğim gibi Düzce ve Bolu harekâtı basılmıştı. Elimizde bir çok kuvvetler bulunduğunu arzetmiştim. Bu vaziyet fen noktai nazarından düşmanlarca malûm idi. Bundan sonra Yunan ve münafık kuvvetlerin harekâtında daha ziyade kuvvet peyda oldu ve henüz Yenihan ve Zile civarında basılmamış olan isyanı daha ziyade körükledi. Memleketimizde ve vesaiti nakliyesi kısmen mahdut bir mıntakada olan bu vasi ateş etrafa, Yozgata kadar sirayet etti. Her tarafta Yunan menfaatine çıkarılan sahte fetvalar etrafında usata takım takım birleştiler. Bundan maada İzmitte de kuvayi inzibatiye denilen ayrıca bir kuvvet; teşkilât mevcut idi; mühim bir kuvvet, İngilizler tarafından ihraç edildi.

Gerek dahilde ve gerek İzmitte bu nifak teşkilâtına karşı her ihtiyaca takdimen derhal tedabir kat'iye ittihazına mecbur olduk. İzmitte İngiliz ordugâhlarının ilerisinde yeniden faaliyete gelmek üzere ihzar edilen harekât, mukabil faaliyetimizle iptal edildi; İngilizler tarafından kendi kendilerine Trakyaya sevkolundu. Trakyaya, yani meclisi âlinizin irşadatından kuvvet alan Anadoluya değil Trakyaya. Her taraftan muvasalası kesilmiş olan Trakya içinde merkezi fesat olan İngilizlerin gerçi kuvvetleri azalmıştır, yoktur. Fakat haricî kuvvetten son derece muannittirler... İzmitte bu teşebbüsü iptal ettiğimiz gibi dahilde de tedabiri kat'iye aldık ve celbettiğimiz kuvvetleri Yozgat isyanı tarzında, bir sureti mahsusada telâkki ettiğimiz bir noktaya gönderdik. 22 haziran'dan itibaren Yunanlılar da taarruza başlamışlardı. Binaenaleyh gerek harekâtı dahiliyeyi ve gerekse Yunan ordusunu bir merkezden sevk ve idare edenler; harekâtı dahiliyenin, Yunan harekâtını derecei kâfiyede ihzar ettiğine kani olarak ileri hareket emrini vermişlerdir. Bu vaziyet bizim Yunanlılarla 21 hazirandanberi uğraştığımız ... dört ay sonra bir az arazi kaybetmeye mecbur olduğumuzu izah etmek için söylemiştik. Onun için müttahit bulunan cephe karşısında en kuvvetli olmak üzere (mühim bir kısım kuvvetimizi usat üzerine) (1) sevketmek mecburiyetinde kaldık. Teslim buyurursunuz ki biz en yakın yerde, milletin mevcudiyetini ve bütün kuvayi hayatiyesini tahrip edecek kuvayi isyaniyeye yol verse idik, bu gün büyük felâketler karşısında çare aramak mecburiyeti ile karşılaşan Meclisi Âliniz olmayacaktı.

Yunan taarruziyle falan ve falan yerler işgal olunmuş, bunların istirdadı için ne gibi tedabir lâzım geldiğini düşünecek müstakil ve hür bir Osmanlı kalmayacaktı.

Ve harekâtı dahiliyeyi düşündüğümüz zaman diğer taraftan .... muvazene edecek vaziyette bulunmaları .... harekâtı dahiliyede idlâl edilmiş olan vatandaşlarımız içinde çok inat ile hareket edenler vardır.

Zilede kıtaatımız bir defa, iki defa âsayişi iade etti. Rüesayi fesadın bir çoğunu tahtı tevkife aldı, fakat sonra kuvvetlerimizin takibat için veya diğer bir vazife için şehir haricine çıktığı zaman her vasıtadan istifade ettiler.

Harice çıkan kuvvetlerimizi, kendi kardeşlerini, kendi evlâtlarını yolda basmaya, ikametgâhlarında basmaya cehdettiler. Yani bu kuvvetler nifak ve dalâlete kapılmayıp da irşat ve hidayet uğrunda tevhidi

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

efkâr, tevhidi âmal ve harekât etseler, düşmanlarımızın bizim emellerimizi teslim edeceklerini kabul edebiliriz. İsyanda asıl olan nokta; isyanı müdrik ve fakat halkımızı nifak ve fesada mail bilerek ve düşünerek kasıt ve hiyanetle hareket eden adamlar tarafından idare olunuyor. *(Kahrolsunlar sadaları)* Tabiî bunlara karşı idarenin ve şefkatin bütün levazımı sarfolunduktan sonra kuvvetin dürüşt yüzünü (zarureti içtinap edilmez hale geliyor.) (1) Cephelerdeki kuvvetlerin bu tarzı tevziindeki müşkülâtı izah ettikten sonra bir şey daha söylemek isterim.

Bütün milleti silâhlandırmak ve yahut bunun icabatına tevessül etmek hususunda ne yapılmıştır? İhtimalki daha vasi mikyasta seferberlik, daha vasi miktarda malî fedakârlık ve bir çok ıslahat tasavvur edilmiştir. Fakat bunlara mani olan yine ifsadatı dahiliye olmuştur. Cümlenizin malûmudur ki millet aleyhine çalışmakta olan kuvvetler; cahil muhitlere en kuvvetli cazibe olmak üzere vergi ve askerlik ve her türlü tekâlüf ve mecburiyetler, Büyük Millet Meclisi taraftarları tarafından tahmil olunmaktadır, propagandasını yapıyorlar. Gerçi yanlış ve bâtıl olduğu için bu propagandalar o kadar tesir yapmıyor.

Fakat idare adamları, bir düşman karşısında, bir müşkülât karşısında bulundukları zaman heyecanı tezyit edecek bir yola sapmaktan tevakki ederler. Bu hususta hakkımızı teslim edersiniz.

Memleket dahilinde hâsıl olan bir isyanı bastırmak imkânı var iken, cahilleri iğfal edecek daha vasi tedabire, daha vasi propagandalara mahal vermemek mecburiyetindeyiz. Muvafık tedbirler ancak odur. Bununla beraber elimizdeki vesaitin müfit bir surette kullanılması için umumî seferberlik, kısmî seferberlik veyahut malî fedakârlık gibi çarelere tevessül etmek lâzım olmadığı kanaatinde bulunduk. Bu kanaatimizde bu gün de sabitiz. Yani memleketimizi müdafaa için bütün vesaitimizi ve bütün kuvvetlerimizi faaliyete getirmek şartiyle son tedbirimizi yapmak mecburiyetinde değiliz. Biz kuvvetlerimizi, daha ziyade milleti yormaksızın tedrici bir surette kullanmak kanaatindeyiz.

Bu izahat ile kuvvetlerimizin düşman harekâtına karşı, harekâtı istilâkâranelerinde devam edemeyecekleri sualini açık bırakıyorum. Bizim karşılarında bulundurduğumuz kuvvetlere göre Yunanlılar, başladıkları istilâ harekâtına devam etmek isterlerse daha bir miktar arazi kazanabilirler. 29 mayısta harekâtı askeriyenin bütün safahatını size arzettiğim zaman Meclisi Âlinize, yalnız Yunanlıların değil, bütün devletlerin ittifakla tecavüzlerini ihtimal dairesinde olduğunu ve büyük kuvvetlerle memleketimizi istilâ etmek teşebbüsünde bulunduklarını ihtimalini göstermiştim. Garpten, şimalden, şarktan ve her taraftan düşmanlarımızın elinde bulunan menabii tevhit ederek mevcudiyetimizi imha için her taraftan kuvvet sevketmeleri müteb'at bir hükümdür. Yalnız diyorduk ki milletlerin hayatı umumiyesine ve bizim davamızın kudretine ve gayet mütevazıane olan hareketlerine göre bunların ehemmiyeti yoktur demiştim.

Memleketimize bir Fransız neferi, İngiliz neferi veya İtalyan neferi gönderilmek suretiyle temin edilecek maddî bir menfaat yoktur. Biz kendi topraklarımızda müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Emperyalistlerin mağrur ve muannit rüesası, idaresinin yalnız sözlerini yere getirmek için Yunanlılar sevkedilmiş olabilir. Bu gün istilâ başlamış oluyor. Yalnız şu fark var ki bizim 29 mayıs ve daha evvelki izahlarımızda tahmin ettiğimiz gibi diğer itilâf devletleri, ellerinde vasıta olarak kalmış olan Yunan kuvvetleriyle bir hareket yapmak istiyorlar. O halde memleketimiz yalnız Yunan kuvvetleri tarafından nifakı dahilinden istifade ederek ve bir çok münafıkların kendilerini teşci ve takviye etmeleriyle; yalnız Yunan kuvvetleri tarafından istilâya maruz bulunuyor. Yunanlılar diğer bütün kuvvetlerle takviye olunduğu halde memleketimizi istilâ ederlerse biz harbi sagir usulü muharebesi geçireceğiz. Harbi sagir usulü muharebesi milletin bütün ferdiyle memleketin her yerini ayrı ayrı işgal ettirmek demektir. Biz düşmanlarımızın daha büyük ihtimalâtla memleketlerimizi işgal edeceklerini tahmin ediyorsak yalnız Yunan istilâsına karşı harbi sagir ile daha müsait, daha ümitli bulunuyoruz.

Efendiler; istilânın bütün müşkülâtına karşı harbi sagirin bütün ihtimalâtı muvaffakıyatından istifade etmek için ihmal kabul etmez bir şart vardır : Asaba hâkimiyet lâzımdır. İstilâya uğrayan yerlerde düşmanlarımız; efradı hicrete sevkediyorlar. Düşmanın tecavüzü ve istilânın bütün manazırı karşısında efrat ve avamın vazifesi vardır.

Her müşkülâtın üzerine ayak üstü durur. Ondan sonra bir tüfengi bir kurşunu olan her neferin vazifesi rast geldiği bütün kuvvetlere, bütün müşkülâtı iktiham ederek hareket etmektir. Bu vazifelerini herkes idrak ederse bunda ümidi muvaffakıyet hâsıl

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

olur. Harbi sağire başlandığından itibaren kırk gün muharebe eden Maraşta ve Ayintaptaki hali göz önüne getiriniz. O mıntakadaki mucahitler hiç bir nizamiye kuvvetine istinat etmeksizin ve hiç bir kuvvetten ümitleri olmadığı halde yalnız başına muharebeye girmişlerdir ve düşmanı tardetmişlerdir. Düşman kendilerine müracaat etmektedir ve memleketlerini istirdat edeceklerine emindirler. Halbuki Yunanlılara karşı bu vaziyetten daha mühim on kat daha müsait bulunuyoruz. Çünkü mühim nizamiye kuvvetleri elimizde vardır. Heyecan ile herkesin intizar etmediği bir vaziyet karşısında bulunduğunu zan ... bir defa Yunanistanın nüfusuyla, memleketinin vüsatiyle bütün Anadolu ve bütün Rumeliyi kendi kuvvetleriyle yalnız başına istilâ hırsını düşününüz ve bir de memleketimizin nüfusunu, mesahasını ve sairesini nazarı dikkate alınız ve milletlerin emsali tarihiyesini de tasavvur buyurunuz. Bu ihtimale karşı teçhizatı askeriveden, nizamiye kuvvetlerinden, ordulardan ve her şeyden evvel istediğimiz kuvvet, istifade ettiğimiz kuvvet yüreklerimizdeki kuvvettir. Efradı milletin yüreklerine evliya arafından, büyükler tarafından ilka edeceğimiz ateştir.

Eğer her birimiz bu ateşi nefsimizde görüyor isek ve bu ateşi başkalarına telkih edeceğimize güveniyor isek Yunan kuvvetleri ne kadar ilerilerse ilerilesin istilâ edilen mahalleri istirdat; o nisbette olur. Harekâtın başlangıcında söylediğim gibi harekâtı dahiliye sebebiyle muhtelif yerlere sevkettiğimiz kuvvetler daima bizim için bir noksan teşkil etmemiş ve cephelerde Yunanlılara karşı; Yunanlılar bütün kuvvetlerini sevkettikleri halde biz kuvvetlerimizin bir kısmiyle idarei hal eylemiş bulunuyoruz. Daha sevkedecek kuvvetlerimiz ve istimal edecek vasıtalarımız da vardır. Yunan ve müttefik harekâtı, istilâ harekâtı tevessü ederse ve memleketin her tarafını istilâ ederlerse askerin o zaman dahi her hangi dağ başında size söyleyeceği tek bir şeyden ibarettir : Düşmanlarımız her tarafı istilâ etmiştir; en kuvvetli silâhları nifakı dahilidir. Eğer nifakı dahiliyi kaldırır isek onları behemehal memleketten çıkarırız. Biz bu imandayız ve bu imanda olmalıyız. *(Alkışlar)*

Buyuruyorlar ki düveli mutelife ve düveli galibe. Yunan kuvvetlerini kendileri istimal ediyorlar. Yunan kuvvetlerinden başka bir kuvvetleri olmadığı ne malûmdur?

Memleketimizi istilâya Yunan kuvvetleri memurdur dediğim zaman maddeye ve müşahedeye istinat ediyorum. Yani memleketimize çıkarılan ve ilerlemekte olan Yunan kuvvetleridir. Elbette bunlar düveli mutelifenin elinde vasıtalardır. Elbette sevahilimizde harekâtı askeriyeyi İngilizler yapıyorlar. İtalyanlar ve düveli galibe Yunanlıları teşci edebiliyorlar. Bunun için bir şey söyleyemem. Âmali ecnebiyenin ve bizim mevcudiyetimize kasteden ecnebilerin vasıtai icraiyesi Yunanlılardır.

İngiliz, Fransız ve İtalyanın Yunanı alet etmediklerine nasıl inanmayalım. Yunanı alet etmediklerine değil alet ettiklerine inanalım ve alet ettikleri vasıtanın küçüklüğünü ve düşüklüğünü görerek âti için daha çok (ümitvar olalım.) (1) Yunanlılar ile beraber diğerleri hücum edecek dediğim; siyaseten, manen hücum edecekler değil kuvvet gönderecekler, asker çıkaracaklar; İngiliz, Fransız yan yana memleketimizde yürüyecekler demiş idim. Halbuki Heyeti Celilenizi bir sualinizle daha tenvir etmek isterim. Buyuruluyor ki esnayi taarruzda cephelerin *(Takrir okundu)* vazifelerini bihakkın ifa etmişler midir? İlâh. Sual...

Böyle şeyler duymadık.

ŞÜKRÜ EF. (Karahisarı Sahip) — Ben soruyorum.

İSMET B. (Devamla) — Derdi teferruatta görmemeliyiz. Düşmanın bizim kuvvetlerimize iki üç misli tefevvukla taarruz ettiğini arzettim. Her cephede ve her yerde her kesin vazifesini tamamen ifa edip etmediklerini tespit edecek zaman henüz geçmemiştir. Bir, iki, üç misli, on misli kuvvetler karşısında dahi kuvvetlerimizin her birisinin ayrı ayrı vazifelerini hakkiyle ifa etmelerini talep edebiliriz. Bu hususu tahkik ederiz ve zuhura gelecek hatalardan dolayı hesap sorarız. Yalnız bütün bu hataları tahkik etmek lüzumunu Heyeti Âliyenize arzetmekle beraber, asıl dert düşmandaki tefevvuku hakikî ve kat'idir. Harekâtı askeriyeyi daha ziyade düşmanın istihzaratiyle bizi işgal eden harekâtı dahiliye idaresinin ve cephelerin tevhidi ve büyük kumanda makamatının bir an evvel husulü hakkında Heyeti Âliyeniz evvelce bir arzu izhar etti. Bu defa ona dair zihin lerde bir ukde kalmamalıdır.

Bugün doğrudan doğruya milletin mevcudiyeti aleyhine tevcih edilen harekâtta herkes küçük kumandanlardan en büyük kumandanlarımıza kadar en ufak bir müfreze ile de bütün kuvvetiyle uğraşmayı akdem vazife addetmişlerdir.

Bir köşede durmakta olan ve kendisinden istifade edilmeyen bir kuvvet, Yunan cephesine sevkolun-

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tashihen tarafımdan eklendi. M. Ünver

muştur itabina maruz değiliz. Eğer her hangi bir şahıs veya her hangi bir kuvvet Yunan taarruzuna karşı gönderilmedi ise daha mühim bir yerde bulunduğundandır.

Bir tanrirın bir maddesine arzı cevap etmek için söylüyorum : Hangi cihet murat edilmişte onun imhali kastedilmiştir?

Belki tayin ettiğimiz kumandanların niçin daha evvel tayin edilmiş olmadığı istifsar ediliyor. Çünkü tayin ettiğimiz kumandanlarımızın...

ŞÜKRÜ EF. (Devamla) — Müsaade buyurulursa arzedeyim : İzmir cephesi şark, şimal, cenup mıntal ısına taksim edilmiştir. Bunun arasında iptida bozulan mıntaka Akhisar cephesinde Kanlıdereden bozuldu. Burası bozulmazdan mukaddem şimal cephesi ... buradan bozulmasına sebebiyet veren şimal ve şark mıntakaları bunu kendisine mal etmedi ve ora takviye edilmedi. Oradan içeri süvari girdi. İçeri süvari girdiğini hiç bir mıntaka anlamadı. Ne şimal mıntakası ve ne de şark mıntakası anlayabildi. Bunun için iki alay süvari geçti. Cephelerimizin arkasına geçerek ahaliyi galeyana getirdi. Bozgunluk bunun yüzünden oldu. Orada süvari kuvvetleri vardı, nifakı dahilî sebebiyle dahile sevkolundu.

Acaba nifakı dahiliyi teskin için burada beş bin kişilik bir kuvvet teşkili mümkün değil mi idi? Çünkü ekseri suallerin cevabında; nifakı dahilî sebebiyle cephelerden kuvvet ayrıldığı söyleniyor, doğrudur, biz de biliyoruz. Hakikaten iki üç bin kişi orada olsaydı bu hezimet vukua gelmezdi. Hezimete sebebiyet veren o cephenin boş olmasıdır.

Oralar evvelce takviye ve tevhit edilmiş olsaydı şark ve şimal mıntakalarında Alaşehir gibi daha bir takım memleketlerimiz istilâya maruz kalmayacak idi. İşte kumanda tevhit olunmadı dediğimin esbabı budur. İdare umumî bir kumandaya raptolunmak lâzım gelirdi. Şurasını da arzetmek isterim ki Alaşehirde üç tane topumuz vardı, onlar da cepheye gönderilmedi. Alaşehir de âtıl bırakıldı. Cephenin gerisinde bir mevzide yatırılmadı. Doğrudan doğruya düşman eline geçmesine sebebiyet verildi. Bunu da izah etsinler, daha izahata karşı da bir takım maruzatım vardır.

İSMET B. (Devamla) — 22 haziran sabahı yalnız Akhisar cephesine taarruz eden kuvvet üç fırka idi. Burada buyurdukları gibi sabahleyin ilk kıtaat taarruz ettikten sonra içeriye süvari bırakmışlar, süvari içeriye girdikten sonra Salihli cephesine doğru harekât yaptı ve oradaki kıtaatımızı ric'ata mecbur etti. Cephelerin tevhidi ile bu kuvvet muvazenesini yaptığım zaman orada, doğrudan doğruya Akhisar cephesinde bulunan kuvvetler içinde vazifesini ifa etmemiş olan mıntakalardan birisi hiç yoktur. Böyle bir iddiayı mevzubahs edemeyiz... Harekâtın safahatı tespit olunduktan sonra bunlar anlaşılacaktır. Fakat heyeti umumiyesiyle düşmanın kuvvetlerinin tefevvuku düşünülürse oradaki kıtaatımızın vazifesini ifa etmedikleri gibi bir iddia dermeyan olunamaz. Cepheler tevhit olunarak daha müsait bir vaziyet hâsıl olsun bahsi büsbütün fennî bir meseledir. Akhisar cephesinde ve Salihlide öteden beri bir kanaat vardı ki yan yana bulunan bu cepheden birine taarruz vuku bulduğu zaman diğeri yabancı kalmıştır ve tevhidi harekât daima iyi bir surette yapılamamıştır.

Tevhidi harekâtın kuvveti buradaki Mebusanı Kiram, Âzayı Kiram tarafından daima tekrar olunan bir hal olduğu için kumandanlar 22 haziran muharebelerinde ve 23 haziran muharebelerinde Salihli ve Akhisar cephelerinde bilhassa tevhidi harekâtta fedakârlık göstermişlerdir.

Düşman Akhisar cephesinden ilerlediği zaman rast geldiği kuvvetler, Salihli cephesinden gönderilen kuvvetlerdir. Yani bu cepheye taarruz ettiği zaman, yanında bulunan cephenin kuvvetine rast gelmişlerdir ve o cephede komşusuna yardım etmek için bütün kuvvetlerini oraya sevketmiştir. Düşman Akhisar cephesine girdikten sonra Salihli cephesine mütemadiyen taarruz etti. Burada tevhidi harekât olmuştur. Yani Salihli ve Akhisar cepheleri ricata mecbur olmuşlardır zannının katiyen gayrivarit olduğunu sureti mahsusada nazarı dikkate almalıdır. Evvelce de arzettiğim veçhile, her iki cephe, kendilerine yardım etmişler ve muvaffak olmuşlardır. Ben cephelerdeki kuvvetlerin tevhidi suali ile daha vasi mikyasta, yani bizim ihdas ettiğimiz garp cephesi kumandanlığının ne için daha evvel ihdas olunmadığı soruluyor zannetmiştim. Düşmanlar beyannamelerinde Yunan taarruzunu bizim İzmit harekâtından münbais göstermişlerdir. Biz İzmitte kuvayı inzibatiyeyi defettikten sonra İngilizlere taarruz etmişiz ve onun için İngilizler de Yunanlıları tahrik etmişler propagandasını yapmışlardır.

Vaziyeti umumiyeyi bidayette hulâsa ettiğim zaman gerek Yunan ve gerek diğer kuvvetler, iki vasıta olarak bir merkezden idare ediliyor demiştim. İngilizler bu kuvvetleri sırasına göre kullanacaklar. Vaziyeti böyle kuvvetli ve esaslı görür isek Yunanlıların hareketine emir vermeleri tabiî ve fennî bir harekettir. Serdettikleri ihzar ettikleri harekâttan bir birisinin ehemmiyeti yoktur.

Düşmanlar bizim aleyhimizde yaptıkları harekât ile halkı iğfal edeceklerdir. Halkımızın iğfaline mukavemet etmek için bizim de şu ve bu sebepten dolayı onların taarruza geçtiklerini ve Yunanlıların taarruz ettiklerini ve İzmire çıktıklarını ve ermeni katli âmını bahane ederek Ayintabı ve Maraşı işgal eylediklerini ilâahir ve ilâahiri izah etmek lâzımdır. Yunan harekâtı hususunda bütün maruzatım bundan ibarettir.

Diğer cepheler hakkında da arzı malûmat etmek isterim. Bunlardan birisi de Fransız cephesidir. Evvelce ayrıldığımız zaman Fransızlarla bir mütareke akdetmiş bulunuyor idik. Yirmi gün müddetle 28/29 mayıstan başlayan tatili muhasamat esnasında üseramızı ve mevkufini siyasiyemizi mübadele ve tahliye ettik. Ondan sonra bu müddet esnasında mahsur bulunan Pozantı ve Sis cihetleri Fransızlar tarafından - Antep şehri de - tahliye edilecekti. Mütareke müddeti hitama ermeden Fransızların harekâtı ile mukavele münfesih bir hale gelmiştir. Arzedeyim : Evvelâ, tatili muhasematı bütün cephelere tebliğ ettik. Fakat bu müddet esnasında Adanada bulunan valimizi 30 mayısta tevkif ettiler ve daha Adanada bulunan bir çok eşraf tevkif ve Mersine sevk ve harp gemilerine bindirilerek doğru İstanbula sevkolundular. Tatili muhasamattan sonra tevkife devam etmek hareketi hasmanedir. Tevkif olunan adamları bize vermeyerek başka yere göndermek hareketi hasmanedir ve doğrudan doğruya mukavele ahkâmına münafidir. Ondan sonra Sisten çekilen ermeniler Sis civarında ve Adana civarında bütün islâm köylerine taarruz etmeye başladılar; köylerimizi muhasara ettiler, emvali yağma eylediler; ahalimizi kaçırdılar ve kendileri islâm ahalinin evlerine girdiler ve sonra buraları Fransızlar, sevkettikleri trende top kullanarak doğrudan doğruya tahrip ettiler.

Bunları protesto eyledik. Doğrudan doğruya mukavele ahkâmına münafi ve tatili muhasamata muhalif olduğunu, (tatili muhasamat ve hareketi hasmanenin) (1) ne demek olduğunu izah ettik. Her müracaatımızda her protestomuza karşı tahkikat vadettiler. Biz cevabı alırdık, aynı zamanda aldığımız raporlarda bu icraat ve katli âmların, zulüm ve tazyiklerin devam etmekte olduğunu öğrenirdik.

Kat'ı muhasamaya mütedair mukavele Malûmu Âliniz buraya gelmiş olan temsilci ile Ankarada yapılmıştır.

---

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Onların büyük memurları tarafından aleni beyannameleriyle bu hareketi, mevcudiyeti milliyenin zafı şeklinde bütün Arabistanda ve oradaki vilâyetlerimizde neşretmeye başladılar; Türkler Beyruta adam göndermişlerdir, dediler. Filhakika Beyruttan mebuslarımız geçmişti. Fakat tarafımızdan bunlar hiç bir vazife ve salâhiyeti resmiyeyi haiz değildiler.

Hâsılı efendiler tatili muhasamat esnasında Ereğliye bilmüsademe harben asker çıkardılar. Bilmüsademe harben memleketimizin bir noktasını daha işgal ettiler. Derakap Ereğlide müsademe başladı. İki üç gün devam eden müsademede kullandığımız silâhlar, Yunan cephesindeki kuvvetlerimizden bir kısmının tefrikine sebep olmuştur. Derakap Ereğliye kuvvetlerimizi sevkettik. Görüyorsunuzki samimî bir surette takip etmek istediğimiz kati muhasamat devrinde bundan istifade ederek memurlarımızı tevkif ve tebit etmişlerdir; ahalimizin katli âmına devam eylemişlerdir. Memleketimizin arzu ettikleri yerlerini işgal için, kendilerini mukavelenameye hiç bağlı addetmemişlerdir. Fransız memurlarına bunu şikâyet ettiğimiz zaman bize dediler ki - tıpkı İngilizlerin kuvayi milliyenin taarruzundan dolayı Yunanlıları sevkettikleri gibi - bizim orada adamlarımız, iki jandarmamız ve müfrezemiz vardı. Onları muhafaza için oraya kuvvet gönderdik.

Zâlimler, memleketimizde istedikleri zulmü yapmak için her bahaneden istifade ediyorlar. Memleketimizde asayiş ya vardır veya yoktur ve meşru olan hükûmet Büyük Millet Meclisinin Hükûmetidir. Memleketimizde yerlinin ecnebinin hayatını muhafaza etmek hakkını biz haiziz. Bu hak bizimdir ve hiç bir millete vermeyiz ve her hangi bir millet, üniformasıyla bu hakkı benimsemek isterse bizim hakkımıza, hukuku istiklâlimize tecavüz etmiş demektir. Meclisi Âlinin prensibi de budur ve temsil ettiği istiklâlin şeraiti esasiyesi de budur. Eğer biz istiklâlin eşkâli mahsusasında ve esasiyesinde zaaf gösterir isek davamızın kudsiyet ve meşruiyetinden esaslı bir surette kaybetmiş oluruz. Onun için Fransızlara mukavele ahkâmına dürüst bir surette riayet etmek lâzım geldiğini izah ve ahalimizi imhada inat ettiniz. Silâhla, kuvvei berriye ve bahriye ile memleketimizi işgale tasdi eylediniz dedik.

Kezalik Ereğli işgaline karşı serdettikleri delillerden birinde deniyor ki : Kendisi ile Adana cephesinde temasta bulunduğumuz Fransız Cenerali Ereğli cephesinin kendisine ait olmadığını makamı iftiharda söyledi. Karşımızdaki Fransız Cenerali, Ereğli

işgalinden dolayı mesuliyeti diğer Fransız Kumandanına atfetmek istiyor.

Bizim hakikati idrakten âciz olduğumuz zannındadır. Tabiî bu delile iltifat bile etmeyiz. Adanada mukavele ahkâmına riayet etmek için ahalimizden çok fedakârlık istedik. Her gün telgraf başında gerek müdafaai hukuk heyetinden ve gerek zulüm ve tecavüze uğrayan köylerin her birinden tazallûmat feryatlarına maruz kaldık : Bizi öldürüyorlar, mukavele ahkâmına riayet etmiyorlar, diye.

Biz de cevaben sabrediniz söz verdik, söze riayet edelim diyorduk. Şimdi orada muhasematın iade olunduğundan beri memleketimizin istirdadı için yeni bir ateşle faaliyete gelinmiştir. Ve tebliği resmilerdeki malûmata ıttılaımızla arzediyoruz ki doğrudan doğruya Adana ve Tarsus etrafında muharebeler vardır. İadei muhasemattan beri takriben on, on beş gün olduğu halde oradaki vaziyetin lehimize olarak bir hüsnü tesir husule getirdiğini hissetmekteyiz.

Cepheler hakkındaki malûmatı itmam etmek için şark cephesi hakkında da malûmat arzedeyim :

Şark cephesinde Ermeni kuvvetleri elviyei selâsemiz dahilinde faaliyettedirler. Bizim kuvvetlerimiz, kıtaatı nizamiye ve ordumuz kabilelharp Ruslarla aramızdaki hududu geçmemişlerdir. Fakat elviyei selâsemiz dahilinde millî şûra hükûmetleri vardır. Bu hükûmetler Ermeni tecavüzatına karşı kendilerini müdafaa etmektedirler. Ermeniler mütehevvirane taarruz ediyorlardı. Yeni aldığımız malûmatta taarruzları kâmilen tardedilmiştir. Kezalik Nahcivanda ve gerek Oltide kendilerini kuvvetlice müdafaa edecek bir haldedirler. Orada şimdilik başka bir faaliyeti askeriyemiz yoktur. Fakat kıtaatımız gerek mevcutlarını ikmal etmek ve gerekse talim ve terbiyeleriyle taarruza âmade bulunmak için daha müsait bir halde bulunuyor. İşte bütün cephelerimize ait vaziyeti olduğu gibi Huzuru Âlinize arzettikten sonra Yunan yarasını tekrar nazarı dikkatinize vazederken hepimize düşen vazifenin heyecanlara ve halecanlara galebe etmek üzere bütün milleti Yunan milletine; düveli galibe elinde âlet olarak aleyhimize sevkedilmiş olan Yunan milletine karşı herkesi sükûnete davet ederiz. Düşman harekâtına karşı azmiyle mukabele edersek bu istilânın az zamanda duracağına ve büyük aksülamellerle Yunanlıların büyük zayiata düçar olacağına biz katiyen ümitli bir haldeyiz. Bunun için tasavvur ettiğimiz ve uğradığımız muşkülâttan daha fazlasına uğrasak bile milletin azmiyle muvaffak olacağımıza yürekten kani bulunuyoruz. Maruzatım bundan ibarettir.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Besim B. (Sıvas)

REİS — Celseyi açıyorum. Müzakereye devam ediyoruz.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Vuku bulan suallere karşı İsmet Beyin verdikleri mucipler bir kaç cihetten muhtacı izahtır. Diyorlar ki meyus olacak zamanda değiliz. Hiç bir dert yoktur ki çaresi olmasın. Fakat yaşamaya azmettik, lakırdı dilimizde olmamalı, bunu fiilen ispat etmeli. Yunan; kuvayı umumiyesini istimal ediyor. Biz umumî seferberlik ilân etmedik, tedrici asker aldık. Yunan cephesine tedrici asker gönderiyoruz. Bir taraftan memalikimiz istilâya maruzken Yunan nüfusuyla Anadolu nüfusunu da mukayese ediyorlar. Nüfusumuz Yunan nüfusundan kat kat fazladır. Biz bu gün kılleti nüfustan mağlup olmuyoruz. Elimizde olan kesreti nüfusa rağmen ahaliye ruh ve iman vererek istimal edemiyoruz. Bunda da makamı aidinin kusurlarını görüyorum. Bakınız efendiler; nagihani zuhur eden bir isyanı mahvetmek için buradan kuvvet tedariki ne için mümkün olmasın?.. Bu hiç cevapsız kalmakla beraber beyanatının diğer kısmında iddiamızın haklı olduğu söyleniyor. Hakikaten iddiamız haklıdır. Kimseye fikri tecavüz beslemiyoruz. İçimizdeki ermeniler dahi şu halde casusluk ettikleri halde tecavüzdeı masundur diyorlar. Yunan tecavüzü daha bir zaman vuku bulmaz diye uyumak icap etmez.

Efendiler; Yunana karşı bir senedir, iki senedir müdafaa eden dört liva idi. Bu dört liva, Ferit Paşanın devri meşumunda tamamiyle serbest çalışamıyorlardı : İngilizler vardı, hain idare memurları da vardı. Biz bunların gözünden kaçırmak suretiyle mühimmat ve asker göndermekle o cepheyi bir buçuk sene zaptetmiştik. Dağda şekavette bulunan eşkiyaya yalvardığımız halde bunları isyana sevkediyorlardı. Bu Millet Meclisi açılınca kendi dindaşlarımızdan, vatandaşlarımızdan muavenet ümit ediyorduk. Maalesef bu ümidimiz boşa çıktı. Bizim ahalinin dişinden artırıp ailesinin rızkından kesip cephedeki askerlerimizi beslerken ve her kes ailesini bırakıp düşman müdafaasına koşarken oradaki bir kısım kuvvetlerin geri alınmasını gözlemiyorduk.

Burada not ettiğim sözlerin kâffesine karşı idarei kelâm etmekten çekineceğim. Deniyor ki; - bakınız - en dilhiraş şey; yalnız Yunan kuvvetleriyle Anadoluyu istilâ edebilirler. Müsaade buyurunuz söyleyeceğim. İngiliz ve Fransızlar her yerimizi istilâ etsin, bu yazık değil midir? Düşman nereye gelirse oraya muttasıl olan bir kaç liva hayata geliyor. Diğerleri mütemadiyen uyuyor. Burada Büyük Millet Meclisi açılıyor; Büyük Millet Meclisi nazariyata boğuluyor. Dama taşı gibi yerlerimiz verile verile sonu ne olacaktır, Bir de deniliyor ki harbi sağir usulü... Efendiler; harbi sağir usulü ne demektir, bendeniz bir asker olmadığım için harbi sağir usulünü anlayamadım. Bu gün vatanımız yer yer istilâ olunduktan sonra hangi kuvvet bizi toplayacak, hangi kuvvet bizi harbi sağire sevkedecektir. Bu gün istilâ olunan vatanımızda neler oluyor biliyor musunuz? Balıkesiri gözönüne alınız. Müslüman olarak ayrıca bir hükûmet olarak yaşıyordu. Bin senedir dağından bağından yağ akan o güzel Balıkesir bu gün sukut etmiştir. Balıkesirin varidatı umumiyesi beş yüz bin lira olduğu halde müdafaa için bir buçuk milyon lira sarfetti. Bursada bir isyan çıkarıldı, oraya bir vali gönderilmek suretiyle Bursa islah edilmiş oldu ama Balıkesir dayanamadı sukut etti.

Dahilî isyanlardan bahsolunuyor. Dahilî isyanların başlıca sebebi idaresizliktir.

İdare, güzel ele alınırsa isyan zuhur etmez. Bir de kuvvet hâkim olmalı. Bir Sultan Hamitten bütün millet korkuyordu ve o maiyetiyle kâinatı titretiyordu.

Bu gün benim memleketim istilâya maruzdur. Düşman şimendiferle üç saatlik bir mesafededir. Fakat ben meyus değilim. Beni meyus edecek diğer mahallerin sukutudur. Bu gün Uşak sukut edecek, yarın Karahisar. Bir memleket yanarken diğerinin seyirci kalması islâmiyete şîndir. Efendiler bu gün yapılacak bir vazife vardır. Öyle nazariyat peşinde koşulacak zaman değildir. Bundan evvel bizim kölemiz olan ve nüfusu bir buçuk milyondan ibaret bulunan hain bir Yunan bu gün yükselsin de, yüz, yüz elli bin kuvvetle hücum etsin de bu kadar kuvveti mağlup etsin. Bu islâmiyetle kabili tevfik değildir. Bu gün Millet Meclisi şu derde deva bulmak için toplanmıştır. Biz de onun için buraya geldik. Bunun çaresi umum Anadolu kuvvetlerini tevhit etmek, cihadı mukaddes ilân etmektir. Bu gün ben mukadderatımızı elinde tutan kimselerin sui idaresini bilmekle beraber onlardan müşteki değilim; onların iskatı taraftarı değilim. Gördüğüm yolsuzluklar karşısında ve düşman taarruzuna karşı buradaki lâkayitlikler beni eritiyor. Rica ederim, itiraf etmeliyiz azillerin, nasıpların sırası değildir. Millet kendini kuvvetli göstermeli. Bu millet isyankâr değildir. Şurada Yozgatta isyan çıktı deniliyor. Bendeniz Yozgat isyanını tetkik ettim, sui idare neticesidir.

Bakınız efendim Yozgat isyanı yalnız sui idare neticesi değil, bu Meclis kendisini gösterememesi neticesidir. Bir islâm cemiyetinin, memaliki Osmaniye ve islâmiye mümessillerinin burada toplandığını bildirmemektedir. Neden oraya muktedir adamlar göndermedik, biz daha doğrusu yalnız İcra Vekillerine değil kendimize de kabahat bulmalıyız. Hakikata takarrüp etmek lâzımdır, fiiliyata atılmalıdır.

Efendiler; kanunların tadili, tefsiri, ıslahı bu zamana ait mesailden değildir. Vakıa elimizdeki kanunların milleti idareye kâfi olmadığı sabit olmuştur. Misal olarak ta size bir şey arzedeyim : İşte burada bir çok mütalâa dermeyan edildi. Fakat bir takım nazariyat... Nazariyat vadisine koşarsak biz hiç bir iş göremeyiz. Karahisarda bir köylünün umum serveti beş altı kısraktan ibaret... Onu da bir hırsız çalıyor. Bir taraftan düşman, bir taraftan ahali birbirini mahvediyorlar. Jandarma takibatta muvaffak olamıyor, hırsız kaybolup gidiyor. Bu kısrakların sonra satıldığı haber alınıyor. Seksen liraya bir tanesi satılıyor. Bunu sahibi malûmat alarak adliyeye müracaat ediyor. Adliye, hırsızı bir saat bile tevkif etmeden bırakıyor. Jandarmaya müracaat ediyor, jandarma bir şey yapmıyor. Hırsız da der ki, gittin hükûmete dava ettin ne yaptın edepsiz der... Köylünün bir çift öküzü varsa bir tekini daha çalar gelir.

Bu gün Karahisarda bir müdafaai hukuk cemiyeti var. Ciğeri yanan bir heyet ... gerçi kısmen o

heyette de iyiler vardır. Asıl onun heyeti âmilesi vatan aşkiyle ciğeri yanıyor. Bir iki kişiye bir iki dayak atıyor. Sizi doğruluktan başka bir şey kurtarmaz. Hakikatı söyleyin diyorlar. Filân adam filân adama sattı, filân yerden çaldı... Onları hükûmete teslim etmeyeceklerine teminat veriyorlar. Kısrakların bedeli olarak yüzer liradan beş yüz lira kuvayi milliyeye bırakacaksınız, kısraklar gelecek, siz kurtulacaksınız diyorlar.

Bu suretle beş yüz lirayı tedarik ediyorlar; kuvayi milliyeden beş nefer gidiyor, parayı alıp hırsızı salıveriyor. Gerçi bu iyi bir şey değil. Hükûmetin kanunları vicdanlı ellere tevdi edilmelidir.

Bu suretle malımız emin, her şeyimiz emin... Buyurunuz efendim, iki çuval ekinimiz var; bir çuvalını veriyor. Ben serbest çift sürebiliyorum. Haydi Osman sen de git, Ali sen de git, muharebe et... Adalet icra olunuyor, diyor. Ahalinin hissiyatını dinleyiniz, böyledir. Bu gün idare memuru ahalinin idaresini anlamalı. Biz hissiyata kapıla kapıla iş görerek dahilde tezebzübü idareyi hâsıl ettik. Kendimize milleti ısındıramadık. Biz diyoruz ki millet felâketi görsün de bize gelsin. Maatteessüf millet felâketin görüp te koşup gelecek zamanda değildir. Biz maarifin adıyla eğlendik : Bakınız Karahisarda sekiz bin hane islâm vardır. Her evden üç dört çocuk çıkar. Bir arkadaş ta Karahisarda çok çocuk olduğundan bahsediyordu. Karahisarda sekiz bin çocuk var. Mahalle mekteplerini maarif idaresi kaldırdı. Asgarî birer çocuktan sekiz bin çocuğun mektepte bulunması okuması lâzım gelmez mi? Maarif idaresinin defterinde gördüm ki okuyan 400 çocuk vardır.

Demek ki livada maarif iflâs etmiştir; demek ki maarıf yoktur; nüfusu umumiye nisbet edersek maarif yoktur. Maarif muallimleri, memurları çarşıda alenen oruç yiyorlarmış, işret ederlermiş... Demek muallim meslekine hürmetkâr bir muallim ise, meslekini yükseltecek ise böyle muameleler hüsnü tesir yapar mı?.. Bu gün dahilî işlerle uğraşmak doğru değil... Bu gün Yunan tehlikesine karşı tevhidi mesai yapmalıdır.

Dahilî idare nasıl olur... Dahilî idareyi üç maddelik bir kanun ile teklif ediyorum. Bu gün idare umurunda tezebzüp var mıdır, yok mudur? Bizim ciğerlerimiz vatan aşkiyle yanıyor mu, yanmıyor mu? *(Yanıyor sadaları)*

Bu gün lüzumsuz azil ve nasıplarla günde bir iki bin lira harcırah vermeyelim. Azillerle, nasıplarla rüşvetin, sui istimalin önü alınmaz. Bakınız ciheti askeriyemiz de iflâs derecesine gelmiştir. Çünkü ciheti askeriyenin bir köyden topladığı on nefer merkeze getiriliyor, şube merkezinin... Bu gelenler meyanında köyün ağasının da oğlu var... Zengin olanların kimisi bir kuzu ile, kimisi bir başka şey ile kurtuluyor. Sonra oradan on kişiden üç kişi kalmıyor ve o üç kişi cepheye sevkolunuyor... O üçün de biri tirene binerken tirenin altına giriyor, biri diğer taraftan gidiyor.

Her kesın umumî surette seyyan bir muameleye tabi tutulduğunu canı gönülden anlarsa, emin olun ki bir nefer kaçmaz. Bu millet muharip bir millettir. Başında iyi bir idare gördüğü takdirde ölüme atılır, emsaliyle sabittir. İşte tezebzübü idareyi kaldırmak için her livadan gelen beş âzadan ikisi mahallinde memuriyet kabul etmeli. Adilâne muamele olmalı... Bu gün mahvoluyoruz. Vücudumuz haritai âlemden siliniyor. Efendiler vatan bu gün tehlikede... Vatan bütün bütün istilâ olunduktan sonra harbi sagir olacak imiş.

Jandarma ile kuvvei inzibatiye temin edilecek deniyor. On jandarma gönderiliyor bir şakiye... Yirmi jandarma gönderiliyor da tek bir şaki getirilemiyor. Bu bittecrübe sabittir. Hepiniz Anadolulusunuz; bunları bilirsiniz...

Sonra kuvvayi milliyeden iki nefer gönderiliyor, o şaki çıkıp geliyor. Bin küsur, iki bin küsur kuruş maaşla gönderilecek jandarma, hayatını tehlikeye koymaz. Bu mesleki ıslah etmeli... Meselâ bir köye bir jandarma geliyor falan ağanın oğlunu istiyor. Burada yoktur diyorlar. Halbuki gözüyle kaçırıldığını görüyor.

Bendeniz izin aldıktan sonra Meclisi muhteremin, jandarma teşkilâtı ile meşgul olduğunu haber aldım. Bu gayri kâfidir beyefendiler. Vatanımızın tehlikesini düşünmeli, sui istimalâtın önünü almak için her livaya ikişer mebus umuru idariye ve askeriyeye memur edilmeli. Eğer bu vatanı kurtarmaya bu Meclis azmetmişse rica ederim bunu kabul ediniz. Güzel tatbik ediniz... (Üçüncü maddeyi okur)

Bakınız kavanini mülkiye ve adliyeyi yıkmak taraftarı değilim. Fakat böyle zamanlarda, bütün medenî milletler bunu kabul etmişlerdir. Adliyeciler buna itiraz etmesinler.

Arzettim ki adliyenin kanunları dahildeki ıslahata kâfi değildir. Bir taraftan dahilî iğtişaşat, diğer taraftan haricî gaileler bu memleketi mahveder. İşte bunun için işret, kumar, fuhuş şeran memnudur. Mütecasirleri şerişerif dairesinde tecziye ediliyor. Şim-

dilik bu... Fevkalâdelik geçtikten, vatan kurtulduktan sonra istediğin kânunu tatbik et, istediğin kanunu tanzim et...

Bugün şerişerifin hâkimiyeti altında yaşarsak kurtulmuş oluruz. Efendiler bu maddeyi yazdığımın sebebini arzedeyim :

Biz sırf maddî esbaba tevessül ediyoruz. Maneviyata hiç tevessül etmiyoruz. Elhamdülillâh umumuz müslümanız. İçimizde bir fert hıristiyan yoktur. Yalnız maddiyatla iş olmaz. Maneviyata da istinat etmelidir. Bir taraftan emri ilâhiye imtisal, diğer taraftan düşmanın kurşununa göğüs germek suretiyle hareket edilirse hepimiz bu azimde isek ben eminim ki bu millet kurtulacaktır. Yok bu azim kabul edilmezse bendenizin kararım; asiz içinde çırpınmaktan ve vatanımın tehlikeye maruz kaldığını görmekten ve düşman atlarının camilere ahır diye bağlandığını görmekten ise şehit olmaya karar verdim : Yarın sizden mezuniyet talep edeceğim. Maruzatım bundan ibarettir.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — İsmet Beyefendi demin beyanatta bulundular. Fakat bütün âzayi Meclis, zannederim benimle hem fikirdir : Beyanatları bizi tatmin etmekten uzaktır. Hakayıkı ahvali olduğu gibi söylediler ve vakıa tafsilâta girişmediler. Fakat heyeti umumiyesi elem verecek bir şekildedir. Hiç bir milletin meclisi bu kadar ağır bir yükün altında kalmamıştır. Zannederim bu yükün altında eziliyoruz. Biz en bedbaht milletiz. Maatteessüf bu kadar haksızlığa uğramış bir millet görülmemiştir. Ricat devam ediyor. Vukuata nazar ederseniz nazarlarda teressüm ediyor : Yavaş yavaş bir ressamın elinden çıkarttığı resim gibi... Avrupadan; nihayet Türkü geldiği yere tardetmek istiyorlar. Bizi tardediyorlar. Tehlike pek ziyade sür'at kesbetti; maatteessüf... Dün Saruhan, Aydın, Karesi, yarın belki Bursa düşecek... Ecdadımızın makberleri, kemikleri belki paymal olacak ve biz bunu göreceğiz.

Binaenaleyh efendiler : Şu sırada omuzlarımızda hissettiğimiz yüke nasıl tahammül edeceğiz? Musaba uğramadık hiç bir ailemiz yoktur.

Oradan oraya kaçıp duruyoruz. Meyus olmaya hacet yok omuzlarımızda bir tek silâhımız var, azim ve iman ve metanet...

Biz buraya toplandığımız zaman bu meseleyi küçük zannettiysek aldandık efendiler. Çabuk bitecek zannettiysek aldandık efendiler. Bu iş çok devam edecek. Bu iş dünyanın belki en güç bir işidir. Çünkü milletlerin arasında olduğu kadar kuvvetlerin de arasında pek büyük fark var. Hakkımız büyük; kuvvetimiz küçük... Binaenaleyh bizim için yegâne bir şey; çalışmak, metanetle çalışmak, imanla çalışmaktır. Hükûmet de bizden çıkmıştır. Hükûmetten istenilebilecek olan şey onları çalışmakta görmektir. Kendi hesabıma daha iyi bir Hükûmet yapabileceğimizi zannetmiyorum. Yalnız Hükûmetten istediğimiz daha çok çalışmasıdır. Bizim önümüzde efendiler, iki ay, üç ay bir sene üç sene pek az bir zamandır zannediyorum. Mademki bir kere karar verdik, sonuna kadar devam edeceğiz. Yalnız, bu gün işe başlamalıdır, işe başlanmış mıdır? Geç olsun varsın; hiç olmamaktan hayırlıdır : Bu gün bir fırkanın, daha o bir gün bir ordunun teşekkül ettiğini görürüz. Bir harbi sağir yapmak için elimizden geleni sarfetmeyecek miyiz? Zararı yok, memleketin yarısı çiğnensin, biz altı ay sonra darbeyi indirelim... Acaba bütün ümitlerimiz harbi sağirde midir, başka ümidimiz kalmadı mı? Zannedersem harbi sağir en son ve katî bir çaredir. Harbi sağir memlekette taş taş üstüne kalmamak üzere nihayet memleketi düşman istilâsından kurtarmak için son çaredir.

Onun için efendiler, yine arzediyorum : Ne tariz, ne de muahaze... Çünkü Hükûmet de bizden çıkmıştır.

Daha iyi bir hükûmet yapabileceğimize kani değilim. Yalnız ricamız hükûmet bir an evvel işe başlasın... Ne kadar geç olsa başlayacaktır.

Sonra efendim biz bir sal içine sığınmış insanlar gibi bulunduğumuz bir sırada ve azim ve imanla çalışmaktan başka silâhımız olmadığı bir zamandayız. Yakıyoruz; acaba bir duman var mı? Bizi kurtaracak (tek devlet olarak) (1) bolşevikleri görüyoruz. Bolşeviklerle münasebatımız ne şekildedir? Zannederim bu, bu celsede mevzubahs olacak bir meseledir. Bolşeviklerden ne raddeye kadar kuvvet gelebilir, ne vakit gelebilir? Hükûmet elbette münasebatına dair bir şey çizmiştir. Bolşeviklerden ne gibi bir taahhüdat almak kabildir. Onlarla devlet bedevlet muahede akdetmek mi lâzımdır, yoksa onların akaidini kabul etmek mi lâzımdır? Bunlar hakkında hükûmet ne düşünüyor? Az çok bir malûmat istemek hakkımızdır. Meselâ; bendenize söylediler ki Baküde bolşeviklik ilân olunmuş, bugün Azerbaycanda on üç milyon lira mevcuttur. Ve orada da bolşeviklik ilân edilmiştir; akça geçmez; bu parayı hükûmetiniz

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

sühuletle elde edebiliyor; bunu pek sühuletle size verebilirler, dediler...

Zannederim bunu hükûmet not eder.

Sonra efendim, demin az çok şöyle olmuş, böyle olmuş. Kan boğazında bir sui istimal olmuş diye bahsedildi. Eskişehirden gelinceye kadar bunu bendeniz de dinledim. Bir tabur kâtibiyle bir çavuş bir kaç kuruş almışlar ve düşmana ihbaratta bulunmuşlar, oradan iki alay süvari geçmiş... Sui istimal olmuş, nasıl olmuşsa olmuş. Fakat İsmet Beyefendiden rica ederim ki tahkikat yapılsın ve müsebbipleri cezalandırılsın.

Bir noktayı daha arzedeceğim. O da dahilî fitnelerle irşadın noksanı göze çarpıyor; elimizde bir gazetemiz var : Hâkimiyeti Milliye...

Fakat Eskişehirde, Bursada bulamazsınız. Ajansı lehülhamt son zamanda tanzim edildi. Sırrı Beyin sayesinde, Sırrı Beyin himmetiyle ajans her tarafa gidiyor; fakat vardığı yerde kalmıyor; iki üç kişi istifade ediyor, neşir ve ilân edilmiyor. Demek bir arkadaşımın burada söylediği gibi Meclis ne yapıyor; kimse haberdar değildir. Rica ederim bu hatayı ileriletmesinler. Hususiyle buralarda bir gazete çıkarmak kabilse çıkarılsın. Ülema göndermek kabilse gönderelim. Çünkü zuhur eden fitnelerde irşadın noksan olduğu görülüyor; halk zehirlenmiş görülüyor. İrşadın noksanı hissediliyor.

Binaenaleyh efendiler beyanatımı hulâsa edeyim : Bendeniz hükûmetten üç şey sormak isterim : Düşmanın velev ki memleketin yarısına kadar ilerlemek tehlikesine karşı, hükûmet yeni bir cephe için son tedbirini almış mıdır? İkincisi; bolşeviklerle ne vaziyetteyiz; onlardan ne kadar ümit ve muavenet bekleyebiliriz? Yoksa yalnız kendi kuvvetimize mi istinat edeceğiz?

Dahilde bir takım kuvvetlerimizi alıkoyan fesadı dahiliye karşı hiç olmazsa ülemanın tavassutuyla olsun, bugün bir musalâha, barışmak, bir kardeş barışması imkânı yok mudur? Bunu ihzar etmeye imkân var mıdır?

Maruzatım bundan ibarettir. Bir de ahiren Bursaya bir seyahat etmiştim. Bazı şeyler gördüm. Bu hususta da bir takririm var : Meselâ Mudanyaya asker çıkarıldı.

Dediler ki filân yere altı yüz silâh çıkar, bir Yunan taburu derhal beş tabur, on tabur oluyor. Tehlike muhakkak. Binaenaleyh bunları nazarı dikkate alarak bir takrir takdim ediyorum : Cephelerde Türklerden bedeli naktiyi alıyoruz. Hıristiyanlardan alınması evlâ bittariktir; onlar ferih ve fahur yaşıyorlar ve bıyık altından bize gülüyorlar.

Takririmin ikinci teklifi; cephe gerilerinde düşmandan rehin alınması ki aynı muameleyi Yunanlılar da yapıyor, şose taburları teşkil ediyorlar. Dağlara top çıkaracak değiller mi? Bunlardan istifade ediyorlar. Bunu biz ne için yapmayalım? Birde silâh toplamak meselesi; maruzatım bundan ibaret.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — İsmet Beyefendinin verdikleri izahat, cephelerin vaziyeti hakkında bizi az çok tenvir etmiştir. Yalnız bunlara karşı Hükûmet ne gibi tedbirler yapmış? Buna dair maatteessüf itminanbahş olacak bir şey yoktur. Bundan takriben kırk gün evvel Sanremo muahedesi mevzubahs edildiği zaman bendeniz bir takrir vermiştim ve demiştim ki milleti şimdiden silâh altına almak lâzımdır. Bazı taraftan bu teklif nabemevsim addedilmekle beraber, Heyeti İcraiyeye havalesine karar verilmiştir. Elbette Hükûmet bu hususta bir şey düşünmüştür. Şimdi münakaşalarla vakit geçirecek değiliz. Umumî seferberlik mi ilân edeceğiz, esnan erbabından bir kısmını silâh altına mı alacağız, yoksa İsmet Beyefendinin buyurdukları gibi harbi sağir tabir edilen bir çete muharebesi mi yapacağız? Ne yapacak isek, Hükûmet bunun için ne düşünmüş ise bizi tenvir etmesini rica ederim.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (İsparta) — Bugünkü vaziyetimizin vahameti, hakikaten teessüfe şayandır. İslâmiyette büyük bir esas vardır ki hiç bir şeyden meyus olmamaktır. Geçen sene bu sıralarda Yunanın aynı taarruzu bizim cephelerimize vaki olmuştu. Öyle bir taarruz ki bütün islâmiyetin hayatını. mukadderatını, mukaddesatını ayaklar altında eziyordu. Onların o suretle devam eden harekâtı hunhâraneleri biz müslümanlar üzerinde hiç bir tesirat yapamıyordu. İspartada akdettiğim 18 bin kişilik bir miting yaptık. Bir taraftan İtalyanlar Antalyayı işgal ettiler, Burdura geliyorlardı. O zaman biz Cenabı Hakka iltica ederek, azametine dayanarak islâmiyetin hiç bir vakit küffarın ayakları altında kalmasına razı olmayarak bütün salâbetimizle karşı koyduk, elhamdülillâh İspartayı düşmana karşı istilâdan kurtardık. İslâmiyete hâs olan bir feyiz vardır ki onu tetkik edelim. Biz İspartada seferberlik ilân ettik, hem öyle bir seferberlik ki; ne vakait 39 kuramızla beraber Sarayköye Yunan geldi. O zaman memleketi menatıka taksim ederek ülemamızı, eşrafımızı topladık ve dedik ki, ey müslümanlar artık nifak ve şikaki kaldıralım. Bundan sonra islâmlar arasında nifak yok-

tur; saadetiniz bu gün seyfi şehametinize sarılmaktadır, dedik. Bir taraftan memleketteki sui ahlâkı yıktık, diğer taraftan bu tarzda ve her köyde teşkilât yaptık ve dindaşlarımızı düşmanın karşısına sevkettik : 312 - 318 tevellütlüler hâlâ cephededir efendiler... Seferberlik ilânı tehlikeli imiş. Ne için tehlikeli olsun? Seferberlik ilânını bir yapınca şubeler bizimle teşriki mesai etti. Davet olunanlar hangi esnan erbabı ise muayene etti, muamelesini yaptı. Kimsenin ırzına, izzeti nefsine tecavüz ettirmeksizin bendeniz âcizane yedi defa müdafaai hukuk riyasetini deruhde ediyordum. Her gün iki yüz nefer sevkiyat yapıyorduk. Fakat yanlarına bir tane muhafız nefer vermedik. Ne vakit Kuleli istasyonunda bunları trene bindirdik. Cepheye gidinceye kadar, namusum hakkı için, yirmi tanesi de yolda iltihak etti. Bu ruhu söndürmeyelim. Kırk kişi ile bu islâmiyet neşir ve ilâna başlanıldı. İslâmiyetteki bu ruhu düşünelim.

Biz burada beyhude yere değil, vatan ve namus uğrunda şehit olmaya azmettik. Bu gün burada durmamız lâzım değilse hanelerimize avdet edelim; biz islâmiyeti tahrik edelim... Emin olunuz ki bu seyli harabinin önüne geçilir. Burada çalışmaktan ise cephelere gidelim...

SÜLEYMAN SIRRI EF. (Yozgat) — Muhterem arkadaşlar; Yozgat muhaberesinin inkıtaile Yozgadın usat tarafından işgalini haber alır almaz burada bulunan Yozgat mebusları Paşa Hazretlerine gittik dedik ki : Bizi memleketimiz hakkında tenvir buyurun. Paşa Hazretleri, usatın telgrafhane kapısından içeriye girinceye kadar muhaberenin devam ettiğini, memleketin işgal edilmiş olduğunu bize söylediler. Biz de söyledik ki; madem ki biz o memleketin mebusuyuz, memleketimiz usat tarafından işgal edilmiş. Bir çok nehbü garat olacak. Hükûmet oraya kuvvet sevkedecek, memleket iki ateş arasında kalacak. Bize müsaade buyurun biz hayatımızı feda ederek memleketimize gidelim, rüesayı usatı iknaa çalışalım, her halde isyanın teskinine çalışalım. Paşa Hazretleri buyurdular ki : Sizi, Boluya giden arkadaşlar gibi tevkif ederler. Tevkif değil ya ne yapsalar, idam da etseler bu azmimizden geri durmayız dedik ve saat altıda buradan çıktık. Ertesi gün Keskine ve ikinci günü Sekili denilen bir aşiret çadırına indik. Bizim vürudumuzu müteakıp çadıra bir suvari geldi bir mektup verdi; aşiret reisi Memet Ağa denilen zata; bir emriniz var mı, gidiyorum, dedi. Ağa, bu kâğıt kimden dedim : Çapanoğlu Mahmut Beydendir dedi.

Tabiî mektubu okuyamıyorlar; bendenize verdiler, mektubu açtım, okudum; hatırı acizide kalan fıkratını aynen naklediyorum : Mektupta deniyor ki : Olbaptaki iradei seniyye ve fetvayi şerife mucibince Ankarada içtima eden mebusları kahır ve tenkile memur edildik. Kuvvetimiz bin beş yüz kişidir.

Bunun bir kısmı Tokat ve Zile, Yenihan taraflarında bulunuyor. Bir kısmı diğer yerlerin inzibatına memur edilmiştir. Ben iki yüz kişi ile ... karyesinde bulunuyorum - bulunduğum yere üç saat -. Siz aşiret reisi olmak dolayısiyle bu emri diniye iştirak ve miktarı kâfi kuvvetle her halde bize iltihak edersiniz. Kuvvetiniz bin kişiye iblâğ edildiği takdirde Ankara üzerine yürüyeceğiz, o melun gongrecileri mahvedeceğiz. İmza : Hilâfet ordusu kumandanı Abdülcebbar zade Halit. Biz onlarla telifi beyin için gittiğimizden Halit Beye bir kâğıt yazdım. Biz memleketimize bir felâket gelmemek üzere çalışıyoruz. Sizin yanlış bir kanaat ve içtihat neticesi böyle bir hareketi gayri makuleye cüretinizden dolayı her halde sizinle uyuşmak için görüşmek isterim. Bulunduğunuz köye kadar araba gelemiyor. Bir mahalli mülâkat tayin ediniz diye mektup yazdım. Bu mektubu bir adama verdik, gönderdik. Fakat o adam iki saat sonra avdet etti : Ben gidemiyorum, belki gece benim atımı alırlar ve yahut yolda bir felâkete maruz kalırım dedi. İsabet ki o adam gitmemiş ve bizim orada bulunduğumuzu anlamamışlar. Sonra bendeniz buraya kadar olan ittılaatımı telgrafla arzetmek için ... köyüne gittim; Yozgat tarafı münkati, diğer taraftaki telgraf telleri de tahrip edilmiş. Telefonla arza da imkân bulamadım. Mecidiye kazasına gitmek istedim. İşittim ki âsilerin bir kısmı da Mecidiye tarafına geçeceklermiş. Belki güzergâhı tebdil ederek Mecidiyeye sapmaktan maksadın nedir derler diye doğru yolumuza devam ile Sarayköye gittik. Sarayköy Malûmu Âliniz Yozgada dört saattir. Sarayköyde evine misafir olduğumuz İbrahim Efendi namındaki zat, o gün Yozgattan gelmiş, vak'ayı an'anesiyle anlattı. Hatta o köyden bir kişi de aleşşefak Yozgada gitmiş, bizim geldiğimizi haber vermiş.

Bu ihbara rağmen hüsnü niyetle gittiğimiz için memlekete müteveccihen hareket ettik. Yarım saat sonra yolda bir köylüye rasgeldik. Yolda ne var ne yok dedik... Yolda beş süvari vardır, kongrecileri bekliyorlar, dedi. Meclisin ismi oralarda kongre... Ne ise süvarilere iltihak ettik, bize nereden geldiğimizi sordular. Ankaradan geliyoruz, Yozgat Mebuslarıyız dedik. Bizi mahfuzan aldılar, götürdüler dairei hükûmetin önüne... Zaten Bayram olmak münasebetiyle Hükûmet yok ve usat elinde... Bu hal bendenizin asabiyetime dokundu. Biraz asabiyetim tuttu; bi-

zi nereye götüreceksiniz : Hilâfet ordusuna mı nereye dedim?.. Bu söz Reisi usat Edip Beye intikal etmiş. Edip Beyin dairesine gidip oturduk. Başında erkânından bir çokları ve bayram münasebetiyle diğer züvvar da vardı. Edip Beyin bendenize ilk suali : Ne için geldiniz? Oldu. Bayram münasebetiyle memlekete geldik dedim. Hayır haber aldık; meclis dağılmış kimse kalmamış, siz de başınızı alıp kaçmışsınız dedi. Sonra Ankarada bizi ne suretle telâkki ediyorlar dedi.

Dedim ki; Bolu ve Düzce hâdisesinden kurtulmuş bir takım usat, Yenihan ve Zile havalisinde ahaliyi iğfal ve isyana iştirak ettirerek kuvvetleriyle Yozgat üzerine geldiklerini ve sizin de saikai tevehhüm ve havfle bunlara iltihak ettiğinizi zannediyoruz. Yanı başımızda İdris Bey namında bir kumandan vardı. Bizi âsi telâkki ediyorlar öyle mi? Biz meşru bir gaye ve maksat için çalışıyoruz, dedi.

Sonra Edip Bey bendenize bir sual daha sordu: bendeniz de cevap verdim. Suali; siz orada bir hükûmeti muvakkate teşkil ettiniz. Payitahttan vaz geçtiniz, padişahı unuttunuz, sonra biz padişahı kurtaracağız, payitahtı kurtaracağız, padişah esirdir diye yalan söylüyorsunuz...

Biz hususî mektuplar alıyoruz, padişah iradesine hâkim ve hürdür dediler. Dedik ki padişah hür ise, İstanbuldan İngilizleri çıkarır. Zaten milletin arzusu da budur. Biz padişahı esir olarak biliyoruz ve mademki maksadınız da payitahtı istihlâs ve padişahı esaretten kurtarmaktır. Şu halde bizimle ne için tevhidi mesai etmiyorsunuz, siz bu maksatla içtima etmiş bir kuvvet değilsiniz, siz İngiliz parasiyle iğfal edilmiş; memleketi ve milleti birbirine düşürmek için çalışıyorsunuz dedik. Dersaadette muhabere imkânı varken siz muhabereyi kat ediyorsunuz dediler. Dedimki, bizim bildiğimiz İngilizler muhabereye imkân bırakmıyorlar... Meclis bunu neden kat etsin... Sonra irşattan bahsettiler. Hakikaten Meclisin ismi kongredir, başka bir ismi yoktur taşrada. Bir kahir kuvvet gelir, bizi icbar ederse istediklerini nasıl yapmayalım. Çünkü başlarında üç yüz kişi var. Gelir elli at ister, elli silah ister. Köylü tek silâhını atını almasın, ben de iltihak ederim diyor.

Sonra bendeniz uzun uzadıya irşadatta bulundum. Memet Ağa dedi ki şu halde bizim aşair rüesası birleşerek, bunların bizden gayri meşru isteyecekleri şeyleri reddederiz. Arzettiğim irşadatımdan müteessir oldular. Sarayköyünden makamı riyasete bir arize takdim etmiştim, maatteessüf gelememiş... Yine maatteessüf Sarayköyde on sahifelik Dersaadette intişar eden Fetva Zebanzet. Fakat Meclisten çıkandan hiç bahis yok. Bu misalimle de irşadın derecei lüzumunu arzediyorum.

Usatın derdest edilen evrakı meyanında Murat Bey isminde birisinin Ziraat Bankasından alınan on bin liradan bin lirayı beraberine alarak Düzceye murahhas olarak gönderileceği ve Düzceden zatı şahâne ile muhabere edeceği ve kendileri dahilde bu ifsadat ile uğraştıkları sırada Samsuna miktarı kâfi top ve mitralyoz çıkarılması hakkında vesaik elde edilmiştir.

Edip Beyle bir takım münakaşalardan sonra dedikî; senin bu makamı resmide böyle cüretkârane lisanla idarei kelâm etmekliğin çok cesarettir. Maamafih göreceksiniz, ben de evet göreceğim vatanıma hizmet için geldim dedim. Bendenizi tevkif ettiler, Rıza Efendiyi alıkoydular. Bir gece Rıza Efendi, Edip Beyle beraber kaldı. Bendenizi de jandarma dairesinden ertesi günü bıraktılar. Rıza Efendiye dedimki; sana ne sordular... Rıza Efendi uzun boylu anlattı. Edip Bey Rıza Efendiye söylemiş ki usatı idare eden rüesanın usattan haberi yok, usatın rüesadan haberi yok. Rıza Efendi meselenin her tarafını Edip Beye anlatmış; isyan yüzünden üç beş gün içinde Yozgat yağma edilecek, bırakılacak; binaenaleyh siz yanlış hareket ediyorsunuz. Yarın kuvvet gelir. Memlekette top patladığı zaman bunların hiç biri etrafınızda kalmaz. Her halde buna bir çare düşünelim demiş... Hayır efendim, hayır her halde zamanı geçmiştir. Biz halkın böyle muhik bir sözün etrafında toplanacağına ve muvaffak olacağımıza kaniiz; demiş.

Onun üzerine Rıza Efendiyi yanıma gönderdiler, attılar hapishaneye ... Kuvvetlerin vurudu dakikasına kadar mevkuftum. Nihayet kuvayı milliye geldi o sırada hapishanenin kapılarını kapattık. Nihayet oğlum gelerek ve hapisane kapısını açıp bizi tahliye etti. Çıktık geldik. Halk cidden muhtacı irşattır.

RASİH EF. (Antalya) — Rüfakayı kiram; gerek rüfakayı kiramın ve gerek İsmet Beyefendinin izahatında en ziyade nazarı dikkate çarpan bir şey varsa o da Anadolunun her tarafına sirayet eden İngilizlerin ve İstanbulun propagandasıdır. Ankara, Anadolunun ortasında olduğu ve her livadan ve vilâyetten beşer âza olarak intihap edilerek geldiğimiz halde halk hakikatten haberdar olamıyor da, Anadolunun en ücra noktalarına kadar İngiliz propagandası intişar ediyor. Eğer bir liva, bir vilâyet muktedir bir valinin ve muktedir bir mutasarrıfın, muktedir bir kaymakamın eli altında bulunacak olursa İngiliz-

ler değil, şeytanlar bile oralara giremez... Efendiler Heyeti Âliyeniz dört arkadaşınızla beraber bendenizi de Konyaya göndermiştiniz. Konya; efendiler bir milyon nüfusu havi mühim bir vilâyetin, sonra Türklük ve islâmlığın mühim bir merkezidir. Orada efendiler, o muhitte Zeynelabidin denilen mel'unun yüzlerce taraftarı vardır. Bizim hattı hareketimizle şimdiye kadar Abidinin takip ettiği mesleki leimâne hakkında hükûmetin orayı tenvir etmemesi Abidine bir mevki vermiştir. Abidin orada kendisini Anadolunun bir halifesi, Anadolunun bir fikri şeytanisi göstermeye çalışmış. Bu dimağla; vilâyeti teşkil eden bir milyon eşhastan yalnız beş yüz tanesi, beş yüz halk, ona taraftar. Halk onu ne gördü, ne bilir. Orada efendiler, mütarekeye kadar devam eden zaman zarfındaki idare memurlarımız, Abidin taraftarlarına karşı; onun neşrettiği zehirleri öldüreceği yerde; - demin arkadaşlarımızdan birisinin dediği veçhile - orada halkın mukadderatiyle, mukaddesatiyle oynuyor.

Mütarekeden sonra oraya giden valiler; Rıza Paşa kabinesine kadar gelen memurlar malûmdur. Onlar birer oyuncak kadar icrayı hükûmet etmişler... Fakat maalesef kabine teşekkül ettikten sonra da teşkilâtı milliyenin hatasını ikrar edelim. O hata da şu ki : Biz önümüze gelen zevatı, idare memurluğunda bulunmuş diye oraya tayin ettik.

Mühim, mühim salâhiyetler verdik. Maatteessüf... Beyefendi Hazretleri ne bir idare memurudur, ne de bir validir. Orada aciz bir meskenet ve idaresizlikten başka bir şey temsil etmemiştir. Halk, İstanbuldan gelen fetvaların zehirleriyle zehirlenirken, Âbidinin oraya gönderdiği adamların zehirleriyle zehirlenirken o akşam evine avdet ediyor. Propagandaların tesiriyle zehirler saçıldığı kendisine ihbar edildiği halde ve bu hal memleketin halkı tarafından söylendiği zaman; öyle bir şey yoktur, o düşüncedir, tasavvurdur. Düşünce ve tasavvurlarla hükûmet meşgul olamaz diyor.

İstanbuldan çıkan bir propagandacı Konyaya gidiyor, ahaliyi zehirliyor, evlere kırmızı, yeşil işaretler vazediliyor. Bilir misiniz kırmızı; o evde sakin olanların kesileceği demek ve yeşil; o evde sakin olanların eşyalarının yağma edileceğine işaret ve delil addolunuyor. İstanbuldan gelen bu acı zehirler neşvünema buluyor, artık usat silâha sarılıyor. Silâhla şehrin basılacağını haber veriyor, halk durmuyor, taciz ediyor.

Halbuki biz beş altı aydır içtima ettiğimiz halde, halkın ruhuna hakikatı, kendi teşkilâtımızı sokamıyoruz. Halk, o tarafa daha çok meylediyor.

Beyefendiler ne derseniz deyin, bizim halk hükûmetçidir. Bizim halk her vakit için hükûmetten göreceği yumruğun altında ezilir.

Halbuki oradaki halkın müracaatı mükerreresine rağmen vali ve kumandanın söylediği söz; henüz iş tasavvur derecesinde imiş; siz birbirinize hasım olmuşsunuz diyorlar; şahsiyatla uğraşıyorsunuz diyorlar.

Sonra bir tesadüf ile nakikatı mesele meydana çıkıyor : Baytar binbaşılarından bir zatın memuriyetten avdetinde ... namında bir köye uğraması ve müsellâh kuvvetlerin toplanıp oradan şehire gelip basacaklarını söylemeleri üzerine vali ve kumandan beyefendi hazretlerinin demekki sahih imiş diye işe başlamaları olmasaydı Konya heyeti umumiyesiyle ateşler içinde kalacaktı ve bu gün Meclis te burada bulunmayacak idi. Beyefendiler; o binbaşı bu meseleyi vali ve kumandan beylere haber verdiği halde kumandanlıktan daha ziyade halk işi kendisi takip ediyor. Çünkü vali bey de kumandan bey de otomobile binip gidebilirler. Yağma edilecek, felâkete maruz kalacak olan o halktır, mağdur olacak olan o halktır. Onun için mesele ile vali bey de, kumandan bey de alâkadar olmamıştır. Halkın sesini işitmek, iştikâyı boğmamak, hükûmetimizce esas ittihaz edilmiştir. Onun için halkın sadasını biraz işitelim. Yoksa körü körüne öyle bir uçuruma atacağız ki sonra biz de oradan çıkamayacağız. İşte, bağıra bağıra halk uğraşmış fakat vali bey, kumandan bey işitmemiş. Çünkü esasen kendilerinde o ruh yok. Bu adamlar vaktiyle ve istibdat zamanında yetişmişler; bugün Müdafaai Hukuk Teşkilâtını bu adamlar hazmedemiyorlar. Halka müdafaai hukukçu diyorlar. Bir hükûmet içinde diğer bir hükûmet olamaz fikriyle, şikâyete gelen halkın şikâyetini hükûmetin işine müdahaledir diye dinlemiyorlar, halkı koğuyorlar.

Ama halk mutazarrır olacak, malı gidecek, canı gidecek onu düşünmüyorlar. Kendi efkârı müstebidelerine sadık kalmak : Düşündükleri yegâne maksat budur, başka bir şey değildir.

Beyefendiler bu suretle işe, hemen kuvvei askeriye ve polis vasıtasiyle başlanıyor.

Beyefendiler; nazarı dikkati celbedecek bir nokta daha var : Vaktiyle malûmu âliniz bir Bozkır meselesi tahaddüs etmişti. Bozkır meselesini idare eden adamlar burada da aynı adamlardır ve bu nazarı dikkati celbedecek mühim bir noktadır. Bir misal arzedeyim : Meselâ bir câni yakalanmış ki silâhı da var; jandarma tarafından. Jandarma dairesine

veyahut adliyeye teslim edilmiş. Adliye şakinin silâhını almış, şakiyi hapishaneden salıvermiş. Aynı Bozkır meselesi de böyle olmuş. Asıl şakaveti idare edenler gûya tedip edilmiş, ezilmiş, fakat onları teslih eden, o harekete hazırlayan o vakit vali bulunan Cemal Bey idi; onun hazırlayıp kurmuş olduğu bir plandır. Asıl şakiler, asıl bu hareketi idare edenler katiyen ne takip edilmiş, ne de diğer bir muameleye maruz kalmışlardır. Haklarında bir tahkikatı ıptidaiyeye bile lüzum görülmemiştir. İşte böyle bir takım harekâtın meskûtunanh kalması böyle işlerin tekerrürüne sebep oluyor. Onun için beyefendiler bu gün orada zor ile yapılan tevkif işte böyledir. Amma asıl müşevvikler hakkında sarih bir delil bulunamıyormuş, bir maddei sariha bulunamıyormuş, fakat emarei kaviye mevcuttur. Emarei kaviyeye karşı ne tarzda hareket edileceği idare memurlarının fevkalâde göstereceği kiyasete tabidir.

Düşününüz bir kere; ortada bir milyon halkı idlâl var, o halkı tesmime çalışmak var, sonra o bir milyon halkı yoldan çıkarıp azıtmak için çalışan üç beş kişi var... Bu üç beş kişiyi yola getirmek mi daha kolaydır, yoksa bir milyon halkla uğraşmak mı?.. Gerçi bunu bugün mevzuumuza biraz müstebat görürsek de zarar yok...

Konya, Adana ve İzmir cephelerinin en mühim noktasıdır. Orayı ihmal edecek olursanız yarın Adana cephesinde biraz inhilâl belirdi mi başka bir hal hâsıl olur.

Onun için orayı bir an evvel takviye ediniz. Bugün orada yekdiğeriyle çarpışan iki kuvvet vardır; onun önüne geçin.

Vali vekâleti ve kumandanlığı idare eden zatın, şahsına hürmet ederim, fakat bugün orada Müdafaai Hukuk Cemiyeti ile arasında bir ihtilâf açılmıştır; pek dehşetli bir ihtilâf... Onun için Fahrettin Beyefendiyi istihdam edecek daha mühim hizmetler vardır; oralarda istihdam edelim. O memleketin sükûnetini muhafaza edelim, kuvvetinden, servetinden istifade eyleyelim, zira kuvvetinden, servetinden istifade edeceğimiz mühim bir zamandayız.

İkinci noktaya intikal ediyorum. Malûmu âliniz bugün Adana, yalnız Adanalılar tarafından düşünülüyor. Antalya da yalnız Antalyalılar tarafından.

Yalnız Konya vilâyetinden İsparta, Burdur ve kısmen Antalya ve Denizli livası düşünülüyor. Diğer vilâyet ve livalarımız o kadar alâkalanmıyor. Fakat şuna emin olalım ki İzmirin bugünkü hal ve vaziyeti devam edecek ve düşman Karahisarı geçecek olursa, o sahaya dahil olursa, burada içtima etmemize imkân kalmaz. Beyefendiler; öyle çete muharebesi idi; harbi sağir idi; rica ederim öyle şeylerle uğraşmayalım. Düşmanın önüne gelmek neye mütevakkıf ise onunla uğraşalım. Bilirsiniz ki Anadoluda sakin Türkler, islâmlar fedakârdır. Fakat maatteessüf bu fedakârlığımız kavilde kalıyor. Vaktiyle bize iyi bir terbiye verilseydi böyle olmazdı. Bugün öyle bir hale geldik ki, çil yavrusu gibi dağılmaktan başka bir çaremiz yoktur; çil yavrusu gibi dağılıyoruz...

Onun için, rica ederim, bugün en ziyade ehemmiyet verecek nokta, taarruzu durdurmak için hemen ayaklanmalı, hemen çalışmalı... Halktaki kayıtsızlığı izale edecek surette çalışmalıdır...

Bizim idare memurlarımız evlerinde uyuyorlar! İdare memurları halkı irşat ve tenvir etselerdi, bu vak'a hâdis olmazdı. Musırran arzediyorum : İdare memurları Müdafaai Hukuk Cemiyetleriyle teşriki mesai etmiyorlar. Kendi istidatlarına karşı onu zül görüyorlar. Açık söyleyelim; bizde tam meşrutî bir hayatla idare memurluğu edecek adam azdır. Biraz vardı onların da kimisini İngilizlere teslim ettik, kimisini de kaybettik. Bir çoğu idare denilen kelimenin manasını bilmez; cahildir. Onun için idare memurlarımızı, halkın ruhunu ele alacak bir şekilde bir makine haline koyalım. Bunu yapmak için de bir Dahiliye Vekili sabah, akşam her gün bir valiyi yoklarsa biz o vakit imana geliriz.

Sâniyen beyefendiler; üç kelime daha söyleyeceğim, işgal devam edecek olursa tevlit ettiği mazarratı maddiyeye ilâveten bir de mazarratı maneviye vardır, ki asıl nazarı dikkatinizi celbedeceğim nokta da odur. Evliyayi umur arkadaşlarımızla hasbihalimiz, Hükûmet ve Meclis namınadır. Binaenaleyh Hükûmeti tenkittir veyahut Hükûmeti tahtiedir diye hatıra bir şey gelmesin. Meclis, bu Hükûmettir, başka bir şey değildir. Eğer Meclis kendi işiyle alâkadar ise bu iş yoluna girer. Meclis kendi kendine kalır, iş ile alâkalanmazsa, yalnız Hükûmet düşünecek olursa bu iş yürümez. Onun için rica ederim, istirham ederim her türlü fedakârlığı göze alarak şu vaziyet karşısında mukavemet ve şu muhatarayı defetmek neye mütevakkıf ise onu yapalım.

Saniyen kumanda meselesi pek mühimdir. Eğer İzmir işgalinden sonra kumanda meselesi hiç olmazsa işe yarar bir şekilde tanzim edilse idi bugünkü cephe vaziyetimiz belki İzmirin daha yakınında olacaktı. Kumanda meselesindeki intizamsızlık işi bu

şekle getirdi. Meclis ve Hükûmet yeni teşekkül etmiştir. Bu cihetleri de nazarı itibare alalım. Bugün azız, her taraftan hücuma müheyya bir haldeyiz. Bu noktada da birbirimize düşecek olursak o vakit daha ziyade müşkülât içinde kalırız. İhtiyatı elden bırakmayarak daima gayei meşruamıza doğru yürürken ne Hükûmet, ne de Meclis tereddüt göstermemeli. Maruzatım şimdilik bu kadardır.

ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — İsmet Beyefendi beyanatı âlileri arasında buyurdular ki, Yunanlılara karşı miktarı kâfi vesaitimiz vardır. Fakat ne faide ki bu vesaiti istimal edemiyoruz, edemedik, dahildeki harekâtı isyankâraneye karşı sevketmek mecburiyeti altında kaldık. Bu filhakika doğrudur. Lâkin bir noktayı anlamak istiyorum ve heyeti icraiyeden soruyorum : Acaba bu isyanlar, memleketin dahilinde çıkan bu fesatlar ne gibi esbap tahtında çıkıyor? Şüphesiz biliyoruz ki bir takım ifsadat, tahrikât var, sonra da padişah hattı hümayunlar neşrediyor, her tarafa gönderiliyor ve öyle zannediyorum ki bu isyanlar yalnız bunların tesiri ile değildir. Biz de yapmış olduğumuz mukarrerat ve neşriyat ile vesaire ile buna hizmet ediyoruz. Biz diyoruz ki, makamı hilâfet ve saltanat İngilizler tarafından işgal edilmiştir, halifemiz esirdir. Padişah diyor ki ben esir değilim. Onlar isyan ettiler, onlar bağidir, onları öldürmek lâzımdır ve vaciptir diye bir takım fetvalar çıkarıyorlar.

Tabiîdir ki memleketin her tarafında bulunan insanlar, an'anatı milliye ve diniyesi itibariyle makamı hilâfet ve saltanata merbutturlar. Bu, an'anevî, dinî ve millî bir merbutiyettir. Biz propagandanın kıymetini takdir edemiyoruz. Biz propaganda yapamadığımızdan onların propagandası daha müessir oluyor.

Makamı saltanat ve hilâfetin emrini ifa için ahali silâhlanıyor. Bu silâhlanmak yer yer, memleketin her tarafında vaki oluyor. Bunların önüne geçmek, bunları bastırmak için mukabil teşebbüsatta bulunuyoruz. Daha doğrusu kendi kuvvetimizi kendimiz kırmak suretiyle memleketimiz içinden yıkılıyor. Dahildeki bu fesat ve isyanlar, memlekette herkesin hukukuna, hukuku insaniyesine hizmet edememekliğimizdendir. Her vakit söyledim ve hâlâ da o kanaatteyim ki, kavanini mevzuamızın hüsnü tatbikini umdei esas ittihaz etmeliyiz. O zaman muvaffak olmak ümidi vardır. An'anemize ve terbiyei milliyemize göre bir şekli idare tesisi imkânı var mıdır, yok mudur? Bunu da soruyorum. Söz söylemekle iki aydan beri burada geçirdiğimiz vakitlerden karşımızdaki düşmanlar istifade etti.

MÜFİT EF. (Kırşehri) — Bendeniz bu Meclisin yevmi küşadında heyeti muhteremeye bir kelime arzetmiştim : Bizim kavval olmaktan ziyade faal olmaklığımız lâzım gelir demiştim. Biz islâmız. Her islâm da sureti katiyede metanet ile memurdur. Düşman, memaliki islâmiyeyi yeddi istilâsına almış ve oradaki çocuklarımızı, zevcelerimizi, hemşirelerimizi, ayaklar altında çiğnemek ve onların ırz ve namusunu payimal etmek derecesine gelmişti. Fakat İsmet Beyefendi biraderimizin buyurduğu gibi, biz metaneti terkedecek insanlardan değiliz. Bu islâmı tesis eden, bu islâmın mümessili, bu kâinatın mevcudiyetine sebebi yegâne olan bizim nebii muhterememiz doğrudan doğruya garip olarak bu işe başlamış ve garip olarak bu dini meydana getirmiştir.

Bir çok muharebelerde kendi başına topladığı askerler itaat etmediğinden dolayı muharebeleri kaybetmiş ve cenabı vacibülvücuda yarabbi sen ibadet olunmak istemiyor musun diye münacatta bulunmuştur ve derhal (Seyühzeml - ül - cemü ve yuvellun - ed - dubure) âyetiyle bunların kâffesi kahrolacaktır, diye tebşirat vaki olmuştur. Biz bu metaneti askerlerden beklediğimizden dolayı kanuna itaat etmeyip de jandarma yazılmış olan efradı bir kuvvei muntazama haline getirmek kolay ise umumiyetle kalkalım gidelim.

Sonra milletin arasına giren nifak tohumunu eken düşmanımız ne gibi esbap hazırlamış ise biz de onun hazırladığı esbabı hazırlayarak hareket edelim.

Arkadaşlardan birisi bolşeviklikten bahsetti. Rica ederim, bolşeviklik kelimesini daha kimse anlamıyor; bu millet de daha anlamaz. Eğer bunlar esareti kâmileden kurtulma esbabına matuf kanunlar ise bizim onlara siz bizimle müttefik olun, biz de bolşevik olacağız deyip de bir tarzı hareket takip etmemizde bir mana göremiyorum. Biz islâmiyet noktasından, islâmiyeti muhafaza için şer'in emrettiği herhangi bir mesele varsa bunu kabulden asla kaçınmamalıyız. Bunu Hükûmetimiz bize tebliğ etsin ve biz de kalkalım onların mevkiini temine çalışalım ve onlardan da rica edelim ki, bu milleti harbe sevketmek için; dinî teşkilâtını muvakkaten olsun buna memur edildim. Emrediniz bu suretle hareket edelim.

Biz bilmiyoruz ki ne müzakere edip neye karar vereceğiz. Elimizde paramız yoksa efendiler bizim şeriatımız, selâmeti umumiyei vatan noktasından; va-

ridatı milletin nısfına kadar alınmasını selâmeti umumiye namına emrediyor. Biz de çıkalım memleketlerimizdeki akraba ve taallukatımıza ve komşularımıza hakikati anlatalım. Düşman Karahisara geldi diyoruz. Karahisara geldi dediğimiz düşmana karşı harekete Eskişehirden mi başlayacağız? Ankaradan başlayacağız, nereden başlayacak isek arkasından kuvvet göndermeye çalışalım. Bu kararı verelim ve derhal işe başlayalım. Bendenizin istirhamım bundan ibarettir.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Reis Bey, rica ederim ben bolşevik olalım demedim, bolşevikliğin (ne olduğunu) söyledim.

HASAN TAHSİN B. (Mardin) — Muhterem arkadaşlar, düşmanlarımız mahza âlemi islâmı mahvü helâk etmek ve muvahhidini ezmek azmü cezm ile yekdiğeri ile bilittifak (harekâtı tecavüzkârane) ye başladılar. Bizim mucibi necat ve felâhımız Kuranı azimüşşan ve hadisi celili Peygamberidir. Cenabı Allah nassı katında buyurur ki, (Va'tesimu bi habl - il - lâhi cemian ve lâ teferreku) ve (İnnemel mü'minune ihvetün fe eshilu beyne ahveykûm vettekullahe le allekûm turhamume.) düsturu kudsisini düşünelim.

Zaten düşmanın istifadesinin tefrikamızdan ileri geldiği tahakkuk etti. Tefrika yüzünden şahit olduğumuz Rumeli faciası, Hicaz vakası, Suriye meselesi tarih sayfaları üzerinde elim bir timsal levhaları teşkil ediyor. Tefrikaya meydan vermezsek emin olunuz necat ve felâh bizim için hazırdır. Asıl eseri mübeccel, eseri mübecceli Peygamberî ve kanunu kudsii Kuranîdir. Biz bugün tarihimize müracaat edelim. Tarih bir aynadır. Ecdadımızın tarih ahvalini tetebbu edelim. Zira tarihini bilmeyen millet, babasını bilmeyen çocuğa benzer.

Göreceğiz ki revabıtı içtimaiyesi müstahkem ve mükemmel olanlar naili necat ve felâh olmuştur. Cenabı Hak buyuruyor ki, «âlem ... (Bulunamadı)»

Bu düsturu kudsî ile harekete mükellef ve bugün hakkı hayat ve hakkı istiklâli bu suretle temin mümkündür ve bir hadisi şerifte Peygamber buyuruyor ki, «Ümmetim dalâl üzerine içtima etmez.» Benim ümmetimden mutlaka bir fırka hakka muzaheret ... biz hakka hürmet için toplandık ve bu içtima emin olunuz son noktai ümittir. Biz İzmire, Adanaya ve en yakın olan düşmanın işgal ettiği sahalara var kuvvetimizi, var mevcudiyetimizi sarfetmez isek doğru bir hareket yapmamış oluruz. Oralara kuvveti azime teşkil ve sevk ile mükellefiz. Vatan ve namus muhataradadır. Muavenetı ciddiye ve hakikiye lâzımdır. Ben yalnız Mardin Mebusu değilim. Bütün memaliki Osmaniyenin mebusuyum, bugün her birimiz dairei intihabiyelerimize koşalım, hepimiz değilse bile icap edenleri koşturalım; halkı irşat edelim ... İstenilen kuvvetleri ihzar edelim ve zaten hazırdır da. Evvel emirde bu hususa sây ve ihtimam edelim ve o suretle müsterih olalım. Zaten müfredatı umuru ile meşgul olacak arkadaşlarımız çoktur. Bugün üsülesas olan şey kuvveti cem ve sevk ve ihtiyacatı temindir. Bu suretle teşkil olunacak kuvvetleri Adana, İzmir gibi en mühim noktalara sevkederiz.

Müdafaa hem maddî olur ve hem de manevî. Kuvvei maddiyei müdafaa silâhtır. Silâh ancak husemayi korkutur. Halbuki kuvvei maneviyei müdafaa olan revabıtı içtimaiye, husemayi hem esir eder, hem de teshir eder. Her bir ilkaattan vikaye eyler, Binaenaleyh biz taraf taraf heyeti irşadiyeler gönderelim; Meclisimizin istediği kuvvetleri istediği nüfuzu istihsal ve temin edelim ve bu suretle felâhımız tecelli etsin. Hiç bir dakikanın fevti doğru değildir. Bendeniz çok söz daha söylemek isterdim ve zaten her vakit hâkimiyeti milliye minberi olan bu kürsüye çıkıp söz söylemek için geldim. Fakat gözlerim biraz malûldür. Onun için bu şereften mahrum kalıyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Muhterem efendiler; Yunan ordusunun taarruzuyla hâsıl olan vaziyetten bütün arkadaşlarımın fevkalâde müteessir olduğunu takdir ediyorum. Bu teessürat ilcaatiyle vaziyeti muhakeme ederken ve vesait ve esbap düşünürken, dermeyan buyrulan mütalâat ve beyanatı da nazarı dikkate alıyorum. Yalnız bir şey hatırlatmak isterim ki, felâketler başımıza geldikten sonra esbabı müdafaa vesaire düşünülmez. Bunlar felâket gelmeden evvel düşünülür. Binaenaleyh bendeniz kabul etmek istiyorum ki bu taarruz vaki olmazdan evvel Yunanlıların böyle bir taarruzu muhtemel idi ve vukuu kuvvetli ihtimalât dahilinde idi ve hiç şüphe etmemki rüfekayı kiram da bu noktayı takdir buyururlar ve buyurmuşlardır. Eğer ittihaz edilmekte olan tedabirde kusur var idiyse bunu daha evvel söylemek muvafık olabilirdi. Bendeniz Heyeti İcraiyeyi veya arkadaşları müçtemian müdafaa etmek için söz söylemiyorum. Bütün arkadaşlarımın hakikat ve vaziyeti olduğu gibi görmeleri için maruzatta bulunuyorum. Yunan ordusunun taarruzu karşısında ne için mukavemet edilmedi sualine hep beraber cevap vermek istiyorum. Kusur ve noksan nerede?.. Bu hususta

zannederim İsmet Beyefendinin vermiş olduğu mufassal izahatta kâfi esaslar bulabiliriz. Yunanlıların ötedenberi işgal sahasında mevcut kuvvetleri beş altı fırka tahmin olunuyordu. Yunanlılar Şarkî Trakyaya da tesahup edeceklerinden dolayı daha bir iki fırka ihzar etmişler. Fakat bu kuvvetler İzmir sahasında bulunmuyor. Bizim ötedenberi Yunan cephesinde bulunan kuvvetlerimiz, sayıldığı gibi üç fırkadan fazla olmamıştır ve bu üç fırka tabiri de son zamanlarda doğru değildir.

Bunlar doğrudan doğruya bir cepheyi tutan ve cepheye yakın manatıkta bulunan memleketlerin gönderdiği evlâtlarından mürekkep bir takım kıtaattan ibaretti. Büyük Millet Meclisinin teşekkülü ve ondan sonra heyeti icraiyenin ayrılmasiyle başlayan icraatta şarkta bulunan 23 ncü fırka kâmilen cepheye sevkedilmek suretiyle kendi kuvvetiyle kuvayi milliye ittihat etmiş ve Nazilli civarında bulunan fırka da bütün manasiyle kuvayi milliye içine girmiş ve bu suretle kesbi intizam etmişti. Bunu daha evvel yapmaya imkân olmadığını hepiniz bilirsiniz. Çünkü daha evvel bu salâhiyet, burada hiç kimsenin elinde değildi. Ve cephede tekevvün eden kuvvetlerden bir kısmı da ayrılmıştı; esbabı da cümlenizin malûmudur. Ancak bu ayrılan kuvvetler orada durmuş olsaydı acaba şimdiki taarruzu tevkife kifayet edebilecek mi idi?..

Bu mesele sorulabilir. Fakat buna da evet veya hayır diye kat'î bir cevap verilemez. Bunun sebebini de cümlenizce malûm olan küçük bir misal dahilinde arzetmek isterim. Faraza Akhisar cephesine düşman üç fırka ile taarruz etmiştir. Halbuki bizim orada Akhisar cephesinde bin beş yüz kişimiz vardı Bu muayyen cephe yüz kilometrelik bir cephedir. Bu cephe üzerinde bin beş yüz, iki bin veya iki bin beş yüz kişilik bir kuvvet var. Bu kuvvet bu kadar büyük bir cepheyi müdafaa ve muhafaza etmeye mecburdur diye nasıl denilir... Dünyanın hiç bir yerinde bu kadar büyük bir cephe bu kadar bir kuvvet ile müdafaa edilemez, mukavemet olunamaz. Böyle bir cepheden düşman taarruz ederse o nokta delinebilir. Hiç kendinizi yormayınız. Filân noktada ve filân derede ve filân köydeki kuvvet, düşmanın geçmesine müsaade etmeseydi, bu felâket başımıza gelmezdi diye düşünmek doğru değildir. Tarihte yarılmayan cephe yoktur. Yarılmayan cepheler kuvvetli ve kuvveti tamamen mütenasip olan dar cephelerdir. Böyle yüz kilometrelik bir cephe üzerinde ufak bir kuvvetin müdafaa etmesini kabul etmek bütün muhakematımızı hataya sevkeder. Binaenaleyh kabul etmek lâzım gelir ki on fırkaya baliğ olan bir orduya karşı bizim arzettiğimiz kuvvetten başka kuvvetimiz yoktu. Hepimiz kabul ediyor idik ki düşman bu azîm cephenin neresine taarruz ederse orasını delebilir. Binaenaleyh buna karşı tedbir bir mahalli deldirmemeye teşebbüs etmek değil, belki delinen noktayı derhal kapamaktan ibarettir. Halbuki Garbî Anadolu, İzmir ve havalisi, Ankara ve havalisi dahil olmak üzere Devleti Osmaniyenin, milletimizin mevcut olan kuvayı askeriyesi cümlenizce malûm olduğu üzere iki üç kolordudan ibarettir. Bundan başka teşkilâtı askeriye yapmak için bütün şeraiti müsait gördüğümüz halde böyle bir teşkilât yapmak imkânı mevcut mu idi? Bu kuvayı askeriyenin hüsnü istimal edilmiş olup olmamasıdır. Bursada bulunan bir fırkanın; İngilizlerin ve İngilizlerle beraber çalışmakta olan düşmanın, birlikte çalıştıkları sahayı bırakıp da, Bursayı terkedip de oradan ayrılması âdeta gayri kabil idi. Çünkü o fırka cenuba gitseydi; ihtimal ki büsbütün cephede bulunan kuvayi milliyenin kırılacaktı. Binaenaleyh o fırka oradan kaldırılamazdı. Yalnız ötedenberi temadi eden menfi şeraitten dolayı bu fırkanın kuvayı kâfiyesini orada cemetmiş bulunmuyordu. Binaenaleyh son zamanlarda, son günlerde Heyeti İcraiyenin hakikaten derecei mesaisi şu suretle sabittir ki, düşman şimal cephesine taarruz edip Akhisar cephesine ilerledikten sonra bir kaç gün teehhüre mecbur edilmiştir.

Bu; bir de Bursadan gönderilen kuvvetlerin cenuba yaklaşması ve taarruza geçmesi neticesidir.

Şarka geçecek olursanız Adapazarı civarında dördüncü fırkaya tesadüf edersiniz. Bu pek mükemmel bir halde idi ve memleketin mühim bir merkezinde ve pek mühim mevcuda malik bulunuyordu. Fakat cümlenizce malûmdur ki bu fırka; başında kumandanı olduğu halde topuyla, cephanesiyle Adapazarı ve Hendek arasında mahvolmuştur. Fakat Heyeti İcraiye, Erkânı Harbiyei Umumiye ve Müdafaai Milliye bu fırkayı yeniden ihya etmiştir ve bu fırka Adapazarını ikinci ve üçüncü defada istirdat etmeye muvaffak olmuştur. Fakat İstanbulda bulunan hainler ve İngilizler düşmanı takviye ederek Adapazarı istikametinde tecavüze başlamışlardı. Binaenaleyh orayı terkedip de cenuba ve başka bir yere gidemezdi. Bu fırka mecbur idi ki temasında bulunan düşmanı def ve tardetsin ve öyle de yapmıştır. Bu kuvvet son zamana kadar Hendekten ayrılamamıştır. Efendiler şarkta bir on birinci fırkamız vardı; Yunan cephesi için ihzar etmiştik. Fakat fırka Bolu isyanı için, isyanı bastırmak üzere sevkolundu ve Bolu isyanının

yatıştırılmış olduğunu cümlemiz gördükten sonra o fırkayı oradan ayrılmaktan meneden ikinci bir sebep çıkmıştır : Fransızlar Zonguldağı işgal etti ve oradaki halk heyecana geldi ve bu da bir sebep oldu.

Binaenaleyh görüyorsunuz : Bursada bir, Adapazarında iki, Hendekte bir, yani dört fırkamız; Yunanlılara karşı ihzar olunan bu dört fırkamız maatteessüf cepheye gönderilememiştir.

Bunlar nizamiye kuvvetleridir. Halbuki bunlardan başka bir takım kıymetli arkadaşlarımızın vücuda getirdiği kuvvetler de vardır. Vücuda getirilen bu kuvvetler belki beş fırkaya baliğ olabilir; bilhassa kıymeti itibariyle saydığım adette fırkalara tekâbül eder bir kuvvettir. Bunların kâffesi garp cephesi için kullanılacak kuvvet idi. Fakat maatteessüf; Etem Beyin tahtı emrinde bir kuvvet, beşinci fırka kumandanının tahtı emrinde bir kuvvet; hepsi Zile, Tokat, Boğazlıyan ve Yozgat muhiti üzerinde usatla iştigal etmektedir. İşte bu kuvvetler Yunan cephesi karşısında bulunsa idi, o zaman düşman tabiî bu terakkiyi gösteremezdi. Düşmanın taarruzdaki muvaffakiyeti esası bundan ileri gelmektedir. Acaba bunun olmaması mümkün mü idi? Bunun için çok çalıştık, çok düşündük ve bilmemki siz imkânı tasavvur edebilir misiniz? İnsanlar daima hata edebilir. Bunun aksini iddia etmek hiç bir vakit doğru değildir. Mamafih kuvayi milliye kumandanı, cephedeki kumandanlara emir vermiş ve vazifesinde tekâsül gösterenler hakkında tahkikat yapınız ve neticesini bildiriniz demiştir.

Bundan sonra ne yapılacağına dair olan noktai nazarımı arz edeyim : İsmet Beyefendi harbi sağirden bahsetti. Bazı arkadaşlarımız harbi sağir ifadesinde hafiflik gördüler. Zannederim lüzumu derecede ifade olunamamasından böyle bir zehapta bulunulmuştur. Binaenaleyh bendeniz bu harbi sağirin mahiyetini bu sırada arzetmek isterim : Efendiler, bizim düşündüğümüz ve hepimizin düşüneceğimiz şey hep memleketin nefinedir. Bütün memleketlerimizi düşmana açmak varidi hatır olamaz ve mantıkî bir şey değildir de... Her şeyden evvel ve her nerede olursa olsun düşmanı tevkif etmek bizim için kâfidir. Bunun için tedabir ittihaz ve Fuat Paşayı kumandan tayin ettik.

Salâhiyetini tevsi etmek hususunda da bir lüzum vardı; o kuvvetleri bir kaç misli kuvvete iblâğ için muhtaç olduğu menabii de verdik. Meselâ on dört ve yirminci kolordu mıntakaları dahilinde ne kadar kuvvet varsa, bütün menabie müracaat ederek o kuvveti azamî dereceye iblâğ için mezuniyet verdik ve keza fırka kumandanı iken ona şimal cephesi kumandanı, kolordu kumandanı salâhiyetini verdik; sebebi de düşmana karşı vesaiti müdafaa tedarikinde suhulete mazhar kılınması idi. Bu tayin ile memul olan faidelerin semeratının da derhal iktitaf edildiği görülüyor. Filhakika Fuat Paşa doğrudan doğruya Uşak cephesine gitti ve hemen düşmanla temas etti ve temas ettiği noktada düşmanın bugün için tevkif edildiği de görülüyor ve düşman üç günden beri Alaşehir cephesinde nereye kadar gelebilmiş ise orada tevakkuf etmiştir. Kumandan bizzat o cephenin başında iştigal etmektedir. Binaenaleyh demek ki başkumandan olan zat, başta olmak üzere kuvvetlerimiz düşmanı tesadüf ettiği yerde tevkifine çalışmaktadır ve Erkânı Harbiyece verilen emirlerde, bütün resmî, gayri resmî vesait ile düşmanı tevkif etmek; yalnız bugün için ve yalnız Yunan cephesi için değil, sureti umumiyede bizim takip ettiğimiz maksadı istihsal edeceğimiz güne kadar, askerî noktai nazardan takip emri verilmektedir. Hiç biriniz iddia edemezsiniz ki, bize hücum edecek düşmana karşı umumî bir seferberlik yapacağız. Eğer böyle bir şey tasavvur ediyorsanız hata ediyorsunuz, bunun gayri kabil olduğunu herkes takdir eder. Çünkü bu millet en parlak sahifeyi şanını göstermiştir. Harbi umumide ordular vücuda getirdi ve belki ecdadımızın gittiği menatıka kadar giderek ve dost sıfatiyle bizimle beraber bulunanların hayatına tesir edecek fedakârlıklar yaptı; bunu fukara millet, beş sene mütemadiyen yaptı ve yıprandı.

Fakat sonra düşmanlarımız bizimle yaptıkları mütarekeyi, her vesileden istifade ederek bozdular ve milletin silâhlarını, toplarını, cephanesini ve her şeyini aldılar. Bunu da pekâlâ biliyorsunuz ve elimizde kalmış olan miktarların neden ibaret olduğunu da suhuletle takdir edebilirsiniz. Mamafih milletimizin her ferdinin bütün mevcudiyetiyle müdafaaya hazır ve âmade olduğunu farzediyorum. Buna mani olan ahvali dahiliye ve isyan vesaire gibi geçici şeylerdir; böyle olduğu halde de hayalâta kapılmaya lüzum yoktur. Umumî seferberlik yaparak ordular vücuda getirmek bir şeye mütevakkıftır; o da silâh ve silâhı idame edecek cephane ve para... Yoksa birbirimizi aldatmak için hiçbir mecburiyetimiz yoktur.

Eğer bugün Heyeti İcraiye, umumî seferberlik yapmıyorsa, en kuvvetli sebep olarak işte bunu size söyleyebilirim. Doğrudan doğruya benim namıma nâmütenahi telgraflar gelmektedir : Kuvayi muntazamai muazzama sevk ediniz; şu kadar cephane gönderiniz, bunlar gelmezse burada mağlup oluruz di-

yorlar. Demek oluyor ki biz cephelerin ihtiyacatından gafil değiliz. Kardeşlerimiz vakanın ve ateşin içinde olarak bizi ikaz etmekte ve acı lisanla hallerini söylemektedirler. Fakat biz maatteessüf, hiç olmazsa, onların kuvvei maneviyelerini sarsmamak için düşüğü maslahat âmiz ile mukabele ediyoruz. Heyeti icraiye 1314 ve 1315 tevellütlülerin garp cephesinde silâh altına alınmasına karar vermiş ve görüyorsunuz ki millet de kafile, kafile icabet etmektedir.

Düşmanın taarruz eden kuvvetini dokuz on fırka biliyoruz. Bu harekâtta şimal istikametinde üç Yunan fırkası yürümüştür ve onun gerisinde de iki fırka ve daha fazla kuvvet vardı. Bu taarruzu tutmak için ne lâzım gelir? En aşağı, üç fırkayı tevkif etmek için bir fırka - hiç olmazsa - bulundurmak lâzımdır.

Biz kuvayi nizamiye diye, tasavvur ettiğiniz kuvvetleri, itaatkâr kuvvet olarak halimiz ile mütenasip görüyoruz. Ondan fazlası düşmanı tevkife çalışmakla beraber şayet şurada ve burada bu kuvvetlerimizi yine mağlup ederek yürümeye muvaffak olursa, bu kuvvetlerimizi de mahvettirmek doğru bir prensip değildir; bilâ mukavemet ve bilâ müdafaa çekilmek de doğru değildir. Çünkü bu kuvvetlerin vazifesi memleketleri muhafaza etmektir.

Bu kuvayi muntazamanın eline verecek silâh vardır, ötedenberi halkın eline muhtelif sebep ve suretlerle geçmiş silâhlar vardır. O civardaki arkadaşlarımız takdir ederler ki bütün cephe ve cephe gerilerinde ve bizim memleketimizin her tarafında, halkın elinde pek çok silâh vardır. Eğer biz bu silâhları toplamak imkânını bulabilsek çok iyi olur. Lâkin halkın elinden silâhını almak gayet müşküldür. O halde elinde silâh bulunan halkı hüsnü istimal etmek daha muvafıktır. Halkı ordu halinde toplayıp sevketmek mümkün değildir. Olsa olsa halktan ufak ufak kuvvetler vücuda getirmek ve onları büyük hedeflerin tarafeyninde istimal etmek yani yanlarına, gerilerine tecavüz ettirmek. İşte mevzubahs olan harbi sağir de bundan ibarettir. Eğer elinde silâhı olan halkı bu suretle harbi sağire sevkedebilirsek elbette kuvayi muntazamanın vazifesini teshil ve muvaffakiyetlerini temin etmiş oluruz. Harbi sağir düşmanı pek müteessir kılabilecek bir vasıtadır. Ahvali dahiliyede görülen fenalıkların önüne geçmek için de bir çok arkadaşlarımız faideli nasihatlerde bulundular; bunların kâffesi doğrudur. İrşattan bahsettiler, devairi intihabiyelere heyeti irşadiye gönderelim, irşadatta bulunalım dendi. Buna itiraz eden yok, hattâ bayram münasebetiyle yirmi beş otuz gün kadar yaptığımız tatilin en birinci sebebi de arkadaşlarımız dairei intihabiyelerine gitsinler ve vazifei irşat ile meşgul olsunlar içindir. Bunda kusur edilmiş değildir. Bilâkis henüz bu güne kadar ekseriyetimizin teşekkül edememesi, bir çok arkadaşlarımızın dairei intihabiyelerinde bulunmasından ileri gelmiştir. Her ne şekil ve suretle olursa olsun arkadaşlarımızın Mecliste ekseriyet teşkil edemeyecek derecede, irşat ile iştigal etmelerine bendeniz şahsen taraftar değilim. Mutlaka milletin noktai teveccühü olan Heyeti Âliyeniz kemali azametle yerinde durmalıdır. Bakınız bir arkadaşımız diyordu ki : Düşmanı Ankaraya kadar yürümeye teşvik eden şey; Meclisin dağılmış olması rivayetleri idi. Binaenaleyh eski usulde bütün mukadderatı memleketi beş on kişiye tevdi etmek düşmanlarımızın eline kuvvetli bir silâh verecek mahiyettedir. Bu sebeple Meclisin dağılması taraftarı değilim.

Yine bir arkadaşımız dedi ki : Bugün bir hükûmet mevcut ise, memleketimizi, milletimizi, mukadderatımızı idare edecek kuvvet mevcut ise, o beş on kişiden ibaret insanlardan mürekkep değildir. Evet siz beş on kişiye tevdii umur etmiş ve bu suretle siz mesuliyetten muarra olacak bir vaziyette değilsiniz. Her şeyi siz düşüneceksiniz ve vekillerinizin tarzı hareket ve düşünceleri, sizin düşüncelerinize tesir yaparsa onların yerine başkalarını ikame edersiniz. Size hâkim olan hiçbir kuvvet yoktur; size hâkim olan hiç bir şahıs olamaz. *(Alkışlar)* Onun için efendiler Meclisin ekseriyetini muhafaza etmek hususunu bendeniz mühim görüyorum. Mümkün olan arkadaşlarımıza mezuniyet veririz. Onlar giderler dairei intihabiyelerinde irşadatta bulunurlar.

Diğer bir mesele daha mevzubahs oldu; dahilî iğtişaşlar yüzünden cepheden kuvvet bölmeye mecbur oluyoruz. Acaba bunlara karşı burada üç bin kişi, beş bin kişi gönderecek kuvvetimiz yok mudur? Bu kuvveti geride teşkil imkânı yok mu? Hakikaten bütün memleket içinde, Ankarada, Sivasta üç bin kişi de, beş bin kişi de bulunabilir. Bizim kuvvetimiz yok değildir, tedibata sevk ettiğimiz kuvvetin iki misli kuvvetimiz vardır ve bunların topu, mitralyozu da, suvarisi de vardır. Bidayette, bidayeti isyanda Geredeye ve Adapazarına gönderdiğimiz kuvvetleri düşününüz; oraya giden kuvvetler fırka idi, alay idi, tabur idi vesaire idi. Fakat bu hususta başka tuynette, başka mahiyyette kuvvetlere lüzum olduğu sabit olmuştur. Kuvvetlerimizi inhilâl ettirmek için vaki olan teşebbüsata nazarı dikkatinizi celp ederim.

Büyük Millet Meclisinin in'ikadından beri, İstanbuldaki hükûmetin ve hükûmete mensup olan Ali Kemal vesairelerin ötedenberi ittihaz ettikleri plânlar kuvayi muntazamayı inhilâle duçar etmek içindir. Bunun için muntazaman kararlar vaki oldu ve bu suretle muntazam kadrolar yapmaya bile muvaffak olamadığımız yerler olmuştur. Yani bir çok efrat kaçmıştır ve o kaçanları getirip, o kuvvetleri ihya etmek lâzım değil mi ve bunu yapacak jandarmalarımız değil midir?

Bu işi yapacak olan jandarmaların da bunu yapmadıkları veyahut bunu bir vasıtai suiistimal ittihaz ettikleri de cümlenizin malûmudur. Yani bu çürük ve fena vasıta ile bu işin yapılamayacağını suhuletle takdir edersiniz. Buna binaen Müdafaai Milliyece seyyar jandarma namı altında biraz itinalı bir kuvvet toplanmak istenildi. Bu sebebi teşekkül de yine Heyeti Âliyenizce bir çok münakaşata sebebiyet verdi; maksadı teşekkül tamamen anlaşılamadı. Bu teşkilâta karar verdiğimiz günden beri de çok bir zaman geçmemiştir, yirmi şu kadar günden ibarettir. Bu müddet zarfında firarî kuvvetleri cem ve kabili istifade bir hale koymak elbette kabil olamaz.

Cephede daha faideli istifade edeceğimiz kuvvetleri dahilde istimal etmek mecburiyetinde kaldığımız işte bu sebeplerdendir.

Propaganda meselesi arasında gazete de mevzubahs oldu. Tabiî ait olduğu makam ve mesul olan zevat tarafından bu mesele nazarı itibare alınmaktadır. Elde mevcut olan Hâkimiyeti Milliye gazetesi için bile kâğıdımız yok. Fakat bu yoklukları tazmin için maddeten her türlü vasıtaya müracaat edilmiştir. Meselâ Beyefendi biraderimiz bundan bahsediyordu. Zira Hâkimiyeti Milliyeye en güzel makale yazan kendisidir ve bunun neden dolayı vücuda getirildiğini biliyorlar. Tabiî şayanı arzudur ki yalnız Hâkimiyeti Milliye gazetesi değil, beş on tane gazete daha çıkarılabilsin ve hatta ecnebî gazeteler çıkarılsın; bunlar şayanı arzudur. Bu hususta da esbabı mevcude ve mümküneye tevessül edilmemiş değildir.

Bir de şarktan yani Rus sovyetlerinden bahsedildi. Bir arkadaşımız da bu baptaki vaziyeti anlamak istiyor. Efendiler diğer bir defa daha maruzatta bulunurken bu hususdaki noktai nazarımı söylemiştim. Bizim için, milletimiz için bolşevik olalım, olmayalım meselesi mevzubahs değildir; illâ bolşevik olmak için bir mesele yoktur. Yine bu hususta kıraldan ziyade kıral taraftarı olanlar da var. Görüyorum ki bazı arkadaşlar; illâ bolşevik olalım gibi bir fikirdedirler. Biz bir milletiz, kendimize mahsus âdatımız vardır, prensibimiz vardır ve biz bunların sadıkıyız. Biz bolşeviklerden bahsettiğimiz zaman bir bolşevik Rusyası, Sovyet Cumhuriyeti var ve onların vesaiti var, menabii var ve bizim düşmanımızın düşmanıdır. Biz kendi maksadımızı kurtarmak için bunlarla birleşebiliriz. Yoksa kendi maksadımızı bırakıpta onlara köle olalım meselesi mevzubahs değildir. Onun için bu nokta bilâ kaydüşart bolşevik olalım demek değildir. Belki olmayıveririz ve evvelden olalım desek belki kabul etmezler. Onun için evvelâ, noktai nazarımızı bilelim. Ondan sonra dost olarak, bir kuvvet olarak kendilerine müracaat edebiliriz.

Efendim, Sovyet Cumhuriyetiyle ötedenberi takip ettiğimiz temasın neticesini arzedeceğim : Bu teması siyasiden evvel onların askerî harekâtı hakkında malûmat vereyim :

Malûmu âliniz Rus bolşevik 11 nci ordusu Bakü'ya gelmişti ve Azerbaycanlılar bunları hüsnü kabul etti. Ermeni ve Gürcistan hududuna temas ettiler. Biz bir an evvel bolşevik Rusları ile teması tesri etmek lüzumunu hissettik. Fakat ondan çok evvel, yani daha Erzurumda bulunduğumuz sıralarda bu husus ile iştigal edilmişti ve sureti mahsusada bazı arkadaşlarımızı memuren göndermiş idik. Fakat aylar geçti gönderdiğimiz heyetten maddî bir cevap almaya imkân bulamadık. Binaenaleyh ikinci defa olmak üzere ve bolşevik kuvvetleri Ermenilere temas etmiş bir halde iken; Bolşevik Cumhuriyetinin bize yapacağı muavenet vesaireye dair olan vaziyeti anlamak lâzım geliyordu. Yine bir heyet gönderdik. Gönderdiğimiz bu heyetin eline de benim imzam ile bir mektup verilmiştir. Bu mektup hulâsa olarak şu noktaları ihtiva ediyordu : Bir defa onların gayesini biz nasıl görüyoruz, bunu anlattık. Emperyalist hükûmetler aleyhine harekât ve onların tahtı tahakküm ve esaretinde bulunan insanların tahlisi emrinde ve bu noktai nazardan bolşevik Ruslarla tevhidi mesai harekâtını kabul ederiz ve yine demiştik ki birleşebilmemiz için siz Gürcistanı kuvvetle ve irşatla bitaraf bırakırsınız ve bizim Ermenilere karşı hareket etmemiz lâzım ise, sizin mesainize iştirak etmek ve Ermenilere karşı bu hareketi yapmak ve bundan sonra da yapacağınız bütün harekâtta size müzaharet edeceğiz. Maksadımız vatanımızda müstakil olarak yaşamaktır, her şeyden evvel gayemiz budur.

Bu heyetten de uzun müddet cevap alamadık. Diğer bir heyet gönderdik, en son gönderdiğimiz heyete daha ziyade salâhiyet verilmişti. En son gönderdiğimiz heyet Erzuruma vasıl olduğu zaman, ilk heyet Moskovaya gitmiş bulunuyor ve ikinci giden

heyet oradan aldığı cevaplarla Trabzona avdet etti. Şimdi getirilen cevapları arzedeceğim; şöyle bir yerden başlıyorum : Mektubumuzu almışlar, memnun olmuşlar ve bizim hakkımızdaki düşüncelerini de gayet sarih ve kat'î bir surette bildirmişler. Müsaade buyurursanız ufak bir tahlil yapalım : Türkiye istiklâlini bir defa tabiî buluyorlar; sonra Türk arazisinin bizde kalmasını onu da muvafık görüyorlar; sonra Arabistan ve Suriyenin - hududu millî haricinde müstakil bir devlet olmasını, bunu da kabul etmişizdir ve zaten bu ilân edilmiştir.

Yalnız pakt nasyonalde ufak bir fark mevcuttur. O mevcut olan fark da, hududu millimizin dahilindeki muhtelif ırklara mensup ahalii islâmiyenin de reyine müracaat edilmesi meselesidir.

Biz haddi zatında gerek Suriye ve gerek Iraktaki insanların müstakil olmaları esasını kabul etmişizdir. Buna dair bir itirazımız yoktur. Sonra bizim kabul etmiş olduğumuz prensipler, nazarı tetkikten geçirilecek olursa, Rus Sovyet Cumhuriyeti, bazı şeyleri tabiî buluyor. Meselâ Ermenistandaki insanların kendi mukadderatını kendi reyleriyle tayin ve tespit etmeleri; Erivan Cumhuriyetini tesis ve teşkil eden Ermenilerin müstakil olmalarını ve bu bapta arzuları her ne ise zaten kabul etmişizdir. Fakat Kürdistan, Lâzistan vesaire hakkında değil.

Sureti umumiyede prensip şudur ki hududu millî olarak çizdiğimiz daire dahilinde yaşayan anasırı muhtelifei islâmiye; yekdiğerine karşı ırkî, muhitî, ahlâkî bütün hukukuna riayetkâr özkardeşlerdir.

Binaenaleyh onların arzuları hilâfında bir şey yapmayı biz de arzu etmeyiz. Bizce kat'î olarak muayyen olan bir şey varsa o da hududu millî dahilinde Kürt, Türk, Lâz, Çerkes vesair bütün bu islâm unsurlar müşterekülmenfaadır. Beraber çalışmaya karar vermişlerdir. Yoksa hiç bir vakit başka bir noktai nazar yoktur; arzuyu vicdanî ile uhuvvetkârane ve dindarane bir vahdet vardır.

Binaenaleyh hiç şüphe etmeyiniz ki Kürt, Lâz vesaire, reyi sorulduğu zaman bu reyi vereceklerdir. Sonra meselâ şarkî Trakya meselesi var; yalnız şunu da hatıraltmak isterim ki bize bittazyik yaptırmak istedikleri şeyleri Çiçeron nazarı itibare almıştır. Çiçeron diyor ki, Trakya kendi mukadderatını kendi tayin edecektir. Bu hususiaki noktai nazarımız da cümlenizce malûmdur ve binaenaleyh bizim için iç-tinap edecek bir nokta yoktur. Akalliyetler hakkında da bütün dünyayı medeniyetin kabul ettiği kavanini siz de kabul ediniz diyorlar. Bu bizim için ehven bir şeydir ve biz bunu kemali memnuniyetle kabul etmişizdir.

Boğazlar meselesi için dermeyan ettikleri noktalar; Karadeniz sahilinde bulunan hükûmetlerin - ki biz, Bulgar vesaire - boğazların mukadderatını hallet-mek bu devletlere aittir.

Kapitülasyonlar hakkında da... Hicret etmiş olanlar memleketlerine geleceklerdir. Yalnız bunu arzedeyim ki burada meselâ silâhtan vesaireden bahsolunmamıştır. Bu bizim de nazarı dikkatimizi celbeylemiştir, anlamak istedik. Fakat bu bir mektuptur fazla bir şey yazmak istememişlerdir.

Müsaade buyurursanız buna cevaben bizim yazdığımız mektubu da okuyayım da bir iki fıkra daha söyliyeyim : Cevabımızı Fransızcaya tercüme ettik, Fransızca yazdık; teehhür etmesin diye ve bundan evvel yine bu mealde Hariciye Vekâletinden bir mektup gönderilmiştir.

Bize yine oradaki murahhaslarımızın verdiği malûmatta bir Rus Sovyet heyeti murahhasasının Erzurumda bizimle görüşmek üzere yola çıktığını bildiriyordu. Vadettikleri paradan bir miktarını bizim murahhasımızla göndermek istemişler, Batumdan geldiği için İngilizlerin eline geçer diye kendi murahhaslarına vermişlerdir; şimdiye kadar gelmesi lâzım gelirdi. Gelmedi, biz gelemeyişini şu suretle tasavvur ediyoruz :

Bolşeviklere Azerbaycanda muhalifler vardı; onlar bir aksülamel yaptılar kanaatındayız. Azerbaycanda bizim kendi arkadaşlarımız vardı. O arkadaşlarımıza İngilizler dediler ki : Bolşeviklerle muharebe ediniz Türkiye bizimle anlaştı ve orada bulunan arkadaşlarımız da ellerindeki kuvveti çarptırdılar ve tabiî mağlup oldular. Mağlup olduktan sonra biz de işittik ve haber gönderdik, filân ettik... Halbuki bolşeviklerle bu muharebe başlayınca ahalii islâmiyenin katline başlanıldı. Ermeniler bundan istifade etti ve hudutlarda bulunan ahalii islâmiye de bundan istifade etti ve Olti taraflarına taarruza geçtiler. Fakat bir kaç gündür bu yanlışlığın bir dereceye kadar tashih edildiğini görüyoruz ve iki üç gün evvel aldığımız haberde, Tiflis üzerinden geçmekte oldukları anlaşıldı ve maahaza bu yanlışlığı bertaraf etmek ve hakikaten bu münasebatta samimî olduğumuzu anlatmak için teşebbüsatta bulunduk. Binaenaleyh Rus Sovyetleriyle olan münasebatımızın en son noktası bundan ibarettir.

BİR MEBUS — Gürcistan bolşevik olmuş mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla — Gürcistanda ekseriyetin bolşeviklerle birleşmeye müsait olduğu anlaşılıyor. Bizce şimal ve şimali şarkî hududumuz tamamen Ermenistanla muhattır. Sonra Ermenistan dahilinde kendiliğinden teşekkül etmiş islâm şuraları var ve âdeta Ermenistanla bizim hududumuz arasında ufacık hükûmetler var. Şimdi bu hükûmetlerin en mühimi Aras Hükûmetidir ve bizim ile Azerbaycan arasında doğrudan doğruya teması yoktur.

Aynı zamanda Ermeni Cumhuriyetiyle münasebatı siyasiyeye giriştik. Kendilerinin bu taarruzlarını protesto ettik ve biz hakikati söyledik onlar kabul etmediler.

Gürcistan dahi bizimle münasebatı siyasiyeye girişmiştir. Binaenaleyh karşımızda, Batum havalisinde Gürcülerden ziyade Ahalii İslâmiyenin hâkim olduğu anlaşılıyor. Pek ziyade memuldür ki Rus Sovyet Cumhuriyeti bize, tasavvur ettiğimiz muavenetleri ifa etsin : Maddî, belki manevî... Efendiler bütün vesaitimizle bu hususu temin için çalışacağız. Ancak diğer bir münasebetle de arzetmiştim : Biz kendi mevcudiyetimizi, yine kendi mevcudiyetimizle müdafaa ve muhafaza edecek tarzda hareket etmeliyiz ki hiç bir suretle nevmit olmayalım.

Garp cephesindeki elim manzara da hiç birimizi elemdar etmemelidir. İnşallah el birliğiyle memleketimizin bütün menabiinden istifade ederek düşmanlarımızı binnetice mağlup edeceğimize kanat edelim. *(Alkışlar)*

Musul ile Cezre arasında mütemadiyen İngilizlerle çarpışmaktayız. En son aldığımız malûmat neticesinde İngilizler mağlup olmuş ve İngilizlerden top ve mitralyoz iğtinam etmişlerdir ve bu mağlubiyetten sonra İngilizler Musul civarında tahkimata başlamışlardır. Arkadaşlardan birisi söylemişti ki teskin ve itfayı isyan için kumandanların mütalâasını alalım ve bir af yapalım. Biz, arada zaten bir ihtilâf yok dedik. Biz onları affedip kuvvetimizi dağıttıktan sonra yine bize hücum ettiler. Bu defa dedik ki, icrayı tedibat ve tenkilât (istiyorsanız bu, yapılır.) (1) Orala yapılacak (tedibat ve tenkilâtı) (2) hüsnü takdir ederlerse derhal yapmak istiyoruz. Çünkü olabilir ki henüz zamanı gelmemiştir ve belki af ile zaif olduğumuzu görürlerse daha ziyade şımarabilirler. Malûmu âliniz son vakayii İsmet Bey izah etmişlerdir. Oradaki arkadaşlarımız pek büyük muvaffakiyetle itfa etmişlerdir ve hali faaliyette bulunan usata da pek büyük darbeler indirmişlerdir.

BİR MEBUS — Dahildeki Rumlar hakkında ne düşünülüyor?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, malûmu âliniz Rumlar, bu harekâtı tecavüziye vukuundan evvel İstanbula veya sair mahallere hicrete kıyam etmişlerdi. Biz bu muhacerete müsaade etmedik ve her türlü ihtimale karşı bunları elimizde tutmak istedik. O mesele üzerinde biraz müteyakkız bulunuyoruz ve her türlü esbaba teşebbüs etmeyi bir vazife addederiz.

Eskişehirde imalâthanede Ermeni olduğundan bahsedildi. Bunları alelıtlak atmak taraftarıyız. Fakat Rum ve Ermenileri atmakla bütün makineler duruyor. Böyle bir zaruret yüzünden onları değiştirmek kabil olamıyor.

Bunu da çok düşündük. Malûmu âliniz, Kâzım Karabekir Paşanın kuvveti seferber halinde bir ordudur; şimdi bu fırkalardan birisi Trabzondadır. Yani Trabzona karşı bir ihraç, bir şey olacak olursa bu orada ihtiyattır. Biz Ermenilerle ve bolşeviklerle anlaşmadan, Ermenilerin tecavüzünden Erzurumu filânı istilâ etmesinden korkuyoruz. Yani şark hududumuz tamamen tahtı emniyette görüldükten sonra orada bulunan kuvvetin heyeti umumiyesine inşallah hacet kalmaz. Fakat hacet kalırsa istenilen yere sevk olunur. Nitekim bazı yerlerden Ermeniler tecavüz ettiler ve müdafaa yapıldı ve atıldı. İhtimal şarkı kurtarmaya çalışırken garpten de yeni bir darbeye düçar oluruz. Başta İngiliz olmak üzere; sulh şeraitini bize tatbik ettirmek için Yunan ordusunu vasıtai icraiye olarak sevk ediyorlar ve kullanıyorlar. Fakat asıl taarruzu yapan İstanbuldaki Ferit Paşa ve hükûmetidir.

En son aldığımız telgrafta Ferit Paşa ve kabinesi heyeti murahhasanın üç gün evvel sulh muahedesini imzaladıkları işitilmiştir. Malûmu âliniz Ferit Paşa zaten, sulh muahedesini imza etmek için mevkii iktidara gelmiştir. Fakat yalnız imza kâfi değildir. Onun tatbiki de lâzımdır. Ferit Paşanın bütün dahilî isyan teşebbüsatı neticesiz kaldı ve mağlup oldu ve itilâf hükûmeti Ferit Paşaya dediler ki işte sulh şeraitini tatbik için isediğiniz kuvveti biz sana veriyoruz : İşte Yunan ordusu...

Binaenaleyh asıl düşman İngilizlerden evvel Ferit Paşa ve rüfekası ve himaye edenlerdir. *(Kahrolsun sesleri).*

Kapanış saati yok

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver